

HƏFTƏ FƏRYADI

Nəriman Nərimanov

Seçilmiş əsərləri

Felyeton

On iki bölümdə

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

<http://www.kitablar.com>
<http://www.kitablar.org/>

(1)

Nerədədir bir elə aləm ki, hamı bir fikirdə, bir qanacaqda olsun?

Bir padşahlıq, bir şəhər, bir kənd, ya bir cəmiyyət fikrinizə gətirə bilərmisiniz ki, orada bir fikirdə, bir qanacaqda olsun?

Mən ha fikir edirəm, bir şey çıxmır.

Hikmət ilə gərək belə bir aləm olsun, çünki dəhr hamı üçün birdir, hamıya bir nəzər ilə baxır, hamı ondan istədiyi qədər nəfbərdar ola bilər, fəqət dörd ətrafımıza baxıb dolanacağımızı nəzərə aldıqda belə bir aləmdən əsər görünmür.

"Heyhat! Belə bir aləm olursa, nə gözəl olurdu!" deyəcək olursunuz ki, biz sizə bərəks olacağıız, sizi dəhrin düşməni hesab edəcəyiz.

Yox əfəndim, belə bir aləmi arzu etməmək!... həqiqət hal, bir dürüst diqqət ediniz: hamı qoyun sürüsü kimi bir fikirdə, bir qanacaqda olursa, dolanacaq mı qalır?

Heç bir vaxt! Belə olursa vəzirlər, sudyalər (ədliliyə hakimləri) dəvə vəkilləri, prokurorlar (müddəyi-ümumiyyətlər), təbiblər, müəllimlər və incinarlar (mühəndislər) ya qeyriləri nerədən dolanacaq etsinlər?

Təəyyüslərini nə ilə təmin etsinlər? Xeyr, heç mümkün olan şey deyil, fikirlər, qanacaqlar gərək bir-birinə zidd ola ki, iş də ola, iş olan surətdə cibə də bir şey girər. Mən bilsəm ki, oğurluq yaman işdir, haman sənətə məşğul olarammı? Olmayan surətdə sudyanın, ya vəkilin mənimlə nə işi? Qeyri işlər də buna görə. Xeyr, qanacaqlar, fikirlər bir-birinə müxtəlif gərəkdir olsunlar. Sözüməzə qüvvət vermək üçün min-min misallar söyləməyə hazırız.

Buyurunuz: Gəncədə ruhanilər üçün yeni üsulla mədrəsə açılır, lakin pul yoxdur. Hörmətli hacılarımızdan biri bu barədə belə bir fikirdədir: ruhanilər millətə lazımdırlar. Fəqət indi ruhanilərimiz yaman haldadırlar, divarın o tərəfində olan şeyləri görmürlər, millət nə ilə tərəqqi etməyini bilmirlər, ona görə vaxtından zəmanəyə

müvafiq, millətə lazım olan qulluğu etməyi bacarmırlar. Bacarmırlar deyiriz də, elə bilirsiniz istedadlarımızı yoxdur?

Qabilmi deyillər?

Xeyr, əfəndim!

Pək gözəl müstəid, qabil ruhanilərimiz ola bilər, fəqət bünövrə gərəkdir ola, lazım olan tədris və təlim gərəkdir ola.

Bunlara andırmaq ki, bir elmi-ilahi ilə dərdimizə əlac tapmaq olmaz.

Belə olmuş olsaydı, peyğəmbərimiz (... qurani-məciddə hər şeydən xəbər verməzdi.

Mən bilmirəm, ruhanilərimiz özləri təsdiq edirlər ki, Quranda o elm yoxdur ki, ona işarə olunmasın.

Həqiqət belə isə görünür, peyğəmbərimiz (...) bunu lazım bilibdir ki, əhadisi-şərifləri ilə bəyan edibdir.

Lazım olmayan şeyləri nə allah buyurardı, nə də cənab peyğəmbərimiz xəbər verərdi.

Bəzi möhtərəm ruhanilərimizin rəyinə görə elm tək elmi-ilahidən ibarət olunsaydı, bütün Quranda ancaq rəbbimizin zati-pakini təlim verərdi.

Nəyə lazım idi qulları azad etmək?

Ya ümumi millət işində camaatla məşvərət etmək?

Bu məsələnin üstə indi 20-ci qərində qələmlər sınır, minlərcə, bəlkə yüz minlərcə kitablar yazılır, fikirlər yorulur, beyinlər çatlayır, canlar tələf olur, üsuli-idarə, şəkli-səltənət, səltənətlər dəyişdirilir!

Hər şey təbdil olunur. İndi əcnəbilər bu məsələni həll edib də "sosiologiya" elmini araya salıblar nəyə lazım idi gündə beş vaxt namaz qılanda əllərini, üzünü, ayaqlarını yumaq?

Donuzun və bir para heyvanların ətinə yeməmək?

Ya onlara əlin dəydisə, əlini yumaq? Ya qüsl?

Bunlar hamısı allahdanmı ötrü qoyulubdur?

Yainki insanın özündən ötrü?

Bunlara allahınmı ehtiyacı var, yainki insanın?

Tək insanın ehtiyacı var isə, indi bu məsələləri əcnəbilər toplayıb da gigiyena, yəni hifzü səhhə adında bir elm ortalığa çıxarıblar!....

Nəyə lazım idi, deyə ata öləndən sonra onun malını, pulunu yetimlərə nə tövr qismət etmək?

Ya ər öləndən sonra arvadın ixtiyarını bilmək?

Ya bir adam adama zərər yetirdi, onun əvəzində nə etmək?

Bunlardamı allah üçündür?

İnsan üçün isə indi əcnəbilər "Yuris prudensiya" (elmi-hüquq) adı ilə elm müəşirətin böyük bir şöbəsinə tərəqqi və rəvnəq verib bunun üçün şəşəli məktəblər açırlar.

Bu növ məsələlər bir deyil, iki deyil, yüzlərcə, minlərcədir.

Hansını söyləyək?

Qanun qoyan ömrünü belə məsələlərə sərf edibdir.

İndi nə etmək ki, bu məsələlərin üstə bir pərdə salmışıq, bunları qovmuşuq, zahirdə qalan bir elmi-ilahi olub şəkkiyyatda onun zili.

Heyfa ki, bu elmdən də bəzimiz mənim kimi bibəhrə qalmış, dürüst anlamamış, bibəhrə qalmayanlar da zikr olunan fikirləri cənab hacı nəzərdə tutub yeni ruhanilər üçün açılan mədrəsəyə ianə verir, 5 min manat göndərüb də kəndi-kəndinə fikir edir:

mən istədiyim ruhanilər haman mədrəsədən qurtarıb yüz illər ilə gizlənmiş həqiqəti meydana çıxaracaqlar.

Çıxarıb da hal-hazırda "din hamilərinin" bəzi əfkarını batil edəcəklər, batil edib də milləti ağır zəncirdən xilas edəcəklər.

Bəli, bu Hacı'nın qanacağı belədir.

İndi qeyrisinin qanacağına baxalım: qeyrisi fikir edər:

bu sözlər boşdur, dünya üçündür.

Biz axirəti gərəkdir nəzərdə tutaq.

Filan axund buyurur: mən gecə-gündüz ömrümü məscidlərdə keçirirəm.

Dünyamıza dair elmlərdən mən bir şey eşitməmişəm.

Axund lazım bilsəydi vəz edərdi.

Mən bunu anlamışam ki, bu dünyanın axırı yoxdur, özümüzü axirətə hazırlamaq.

O da ibadət ilə olar. Mən də axund buyurduğuna əməl edib ibadətə məşğulam.

Mənim nə borcum, mədrəsə açırlar, ya yox.

Ondan savayı bu mədrəsədən çıxıb "müqəddəs" olamaz,

Xorasanda, Nəcəfdə gərəkdir oxumaq ki, ehkəmi-ilahini "yaxşı" anlayasan.

Buyurunuz, iki bir-birinə bərəks fikir, qanacaq!

İndi bir dürüst diqqət ediniz: hamı əvvəlinci Hacı qanacağında olsa idi, məzkur mədrəsəni açmaq lazım deyil idi.

Elə də hamı ikinci Hacı kimi "qanacaqlı" olsa idi, yenə də mədrəsə açılmayacaq idi.

İndi aşkar oldu ki, iki bir-birinə zidd fikir, qanacaq ortalığa iş gətirir.

İstəyirsiniz doğrusunu biləsiniz, bugünkü felyetonu yazmağa da səbəb bir-birinə bərəks qanacaq olubdur.

Bu günlərdə baş mühərririmizə Vladiqafqazdan H.İ. tərəfindən bir məktub gəlibdir.

Cənab H.İ. bizim əhliqələm yoldaşlardan birini artıq tərif edib, axırda yazır: "Qarələrdən təvəqqe olunur ki, filan cənabın məsələlərinə artıq diqqət olunsun

Nəinki sözlərinə, hətta sətirlərin arasına da diqqət etmək.

Xahiş edən orada da mənə tapar

Bununla belə, həmin yoldaşımızın barəsində bir qeyrisi söyləyir: mən təəccüb edirəm!

Nə əcəb, filan məqalə yazanın məqalələrini qəzetlər dərc edirlər?

Mən anlamıram və anlaya da bilmərəm:

məqaləni tülküdən başlayıb əjdaha ilə qurtarmağın nə mənası?

Rusiyadan başlamış İranla qurtarmağın nə hüsnü?

Mən də dünya görmüşəm, kitablar oxumuşam, belə hekayələr oxumamışam.

Məsələn, hekayənin adı "Aslan və uzunqulaq" isə başdan ayağa əhvalat ikisinin barəsində olar ...
nəinki "uzunqulaqdan" başlayıb da İran vəziri ilə qurtarmaq....
Xeyr, belə şey olmaz.
Görünür, məqalə yazan "aşnamızın" ya sözü qurtarıb "fədəm-dəmə, damdan-dama" söyləyir, yəni hələ məqalə yazmağı bacarmır"

Buyurunuz, əfəndim!
Yenə də iki bir-birinə zidd fikir, qanacaq!
Bu iki qanacağı bir-birinə vuruşdurunuz, hansı haqdır?
Məndən sorursunuz isə, mən "ikincisini" haqq bilirəm.
Həqiqət, belə də hekayə olarmı? uzunqulaqdan söhbət edib də vəzirin barəsində söyləyəsən.
Belə məqalələr oxumaqdansa, vaxtı itirməyib "hekayələr" oxumalı.
Bu da bizim 20-ci qərində verilən qəzetlər!

Qəh,qəh,qəh!....

Əcəba!
Nə səbəbə gülürsünüz, əfəndim!
Elə bilirsiniz mən həmişəki kimi bu sözləri də kinayə ilə söyləyirəm?
Fikir edirsiniz, mən zarafat edirəm?
Yox!
Əbəs yerə dişinizi ağartmayınız!
Doğrudur, keçmişdə mən kinayə ilə yazır idim,yaxşıya yaman deyib, yamana yaxşı deyir idim, lakin qarelərim məni anlamadılar, bir böyük şeymi!
"Molla Nəsrəddin" babamızı da bu həftə anlamadılar, "mütrib"lərin şəklini görüb bir neçə adamların ağızlarından su axdı....
Sağ olsun "Molla Nəsrəddin!" deyib də "qara tanımayanlar" da nömrələri alırlar.
Onlar elə fikir etdilər ki, guya Molla əminin bundan xoşu gəlib çəkibdir.
Belə şeyləri görüb də biz daha istehza, kinayə işlədərikmi?
Xeyr, onlar keçmiş əhvalatdır.
Keçmişdə çox da şey olubdur.
Çox da xətlər etmişik, nə olsun?
Keçmişdə müəllimlər də bir-birinə bərəks fikirdə, qanacaqda idilər.
Məsələn, müəllimləri kəndi işlərindən ötrü, ümumi dərslərinə əlac aramaqdan ötrü bir məclisə dəvət edəndə "bir parası" dəvətnamənin üstə yazırmış:

"görəsən plov da olacaqmı?"

Ya xeyr:

Biri "yetər xabi-qəflətdə qalmağımız, gərək işləyək, dövlətə ümid bağlamaq olmaz.

Bizə lazım şeyləri tələb edək, verməsə güc ilə alağ!

İndi aləmi-hürriyyətdir, qorxmamaq!" ... belə sözləri deyirmiş.

Fəqət bir qeyrisi bundan "ağıllı", "fərasətli", "qeyrətli", yoldaşına baxıb da gülürmüş:

ay biçarə, aldığın çoxca məvacib, üç-dörd müftə otaq, müftə odun, müftə çırağ, müftə qulluqçu, hər ildə, "çox zəhmətlərdən" sonra "azarlayıb" şəhər kassasından aldığımız "pasobiya" qarnımızı dəlir?!

Bizə nə düşübdür özümüzü bəlaya salaq?

Millət qeyrətini gərək bizmi çəkək?

Arxayın ye, iç, kef çək. Kim-kimədir?

Axı, hünərimiz nədir, dövlətdən biz bir şey tələb edək?

"Bayılı" görmürsənmi?

Daha qoymazsınızmı bir doyunca şəhərin pullarından xərc edək?

Həm də "tərəqqi" edək ...

belə iki bir-birinə bərəks qanacaqdan görürsünüz bir iş törədimi?

Aləmi-hürriyyət olmağa görə belə "ağıllı", "qeyrətli" müəllimlər

"naçalniklərin" fəndlərinin altında davam gətirməyib hünərli yoldaşlarına yavuşlaşırlar.

Yavuşlaşıb da ittifaq edirlər.

İttifaq etdikləri üçün zəif ağıllılar arada məhv olurlar.

Qanacaqları bərəks də olsa, kəndilərini bir tövr sürüyürlər....

Bir vaxtadək....

Sonra zamanə özü onları yarı yolda qoyur....

Bəli, belə adamları çarəsizlikdən zamanəyə tapşırırsız, lakin camaatımız olsa zamanədən qabaq başımıza çarə qılarıq.

Camaat kəndi başının ağrısını hiss etsə, belə "cənablara" deyər: yetər, müftəxor cənablar!

Siz ayın 20-ni gözləyirsiniz.

Millətin pulunu aşırıb da ona xəyanət edirsiniz.

Çıxınız aradan, millət qeyrəti çəkənlərə yol veriniz!

Belə hünəri, qanacağı camaatdan biz hələ gözləmiriz.

Məst halətdə olandan nə gözləmək?

Nə verdiyini anlayır, nə aldığını, nə oturmağını bilir, nə durmağını.

Bu barədə Gəncə faytonçuları ilə Bakı faytonçuları da qanacaqda bir-birinə bərəksdirlər.

Bizim faytonçular mağazaların qabağında durub müştəri bəkləyirlər,

Gəncə faytonçuları restoranların, dükanların, qostinlərin qabağında dururlar. Səbəbini bilmirsinizmi?

Müxbirimiz cənab M.A. yazmağa görə məlum olur ki, restoranlardan çıxanlar çox "əliaçıq" olurlar, on qəpiyin əvəzinə iki manat verirlər.... Bizim faytonçular isə keflərindən qaçırlar.

Görünür, qanacaqları o payəyə çatmayıb ki, bu elmi öyrənsinlər.

Elmi insan insandan öyrənər.

Bakı ilə Gəncənin arasında neçə yüz verst ola-ola bu "elmi" nə tövr əxz etmək?

Aradan mümaniət gərəkdir götürülsün, "qanacaqlar" bərəks də olmuş olsa, qonuşa bir-birindən istifadə edə bilərlər.

Əxz edib də bir şey araya gələr. Məsələn:

rus generallarının qanacaqlarına görə vaqonu "müqəddəs" adamların şəkilləri ilə, təsvirləri ilə doldurmasan, davada düşməyə qalib gəlmək olmaz. Ona binaən cənab Kuropatkin düşmənin müqabilinə şəkillərlə çıxdı; yaponların qanacağında düşməyə elmin gücü ilə qalib gəlmək olar, o da elmini meydana gətirdi.

İkisi də bir fikirdə olsaydılar, yəqin ki, indiyədək yapon "ğışaları" şampanskini rus əfşerlərinin dövlətindən su yerinə axıdardılar.

Kuropatkin də indiyədək "bildirçin" əti yeyə-yeyə kef çəkərdi.

İndi rus vəzirləri həmin kefdən əl çəkə bilmirlər.

Dumanın qanacağına indiki vəzirlər vətənin bədxahıdırlar, gərək aradan çıxsınlar, həqiqi vətənpərəstlərə yol açsınlar.

Vəzirlər isə belə bir təklifdən utanmayıb fikir edirlər: bizsiz işlər yola getməz, biz Avropadan alınan pulu "gözləyirik".

Bu iki bir-birinə bərəks qanacaq yəqin ki, bir zorba iş partladacaqdır!

Biz qorxuruq haman "zorba iş" bugünlərdə (ayın 31-də) bizim şəhərdə də partlaya; qorxuruq "iki qanacağın" əvəzinə "dördü" meydana gələ....

Belə olursa.

"Əlidən də, Vəlidən də" olmağımıza şübhə yoxdur....

Nə isə, qanacağımız bərəks də olsa, duma məsələsində bir fikirdəyiz:

hamı özünü dumaya üzv olmağa layiq bilir ...

millət, vətən, insaf, mürüvvət aradan götürülür.

Bunların barəsində qeyri bir vaxtda fikir etmək olar.

İndi ancaq şan-şövkət lazımdır.

"Qoy desinlər Şahbudağın bağı var!".

Xülasə, nerəyə baxırsınız müdam müharibə görünür.

Dürüst diqqət edərsiniz isə, hamı işlər iki bir-birinə bərəks qanacaqdan, fikirdən törənməyini düşünərsiniz.

Müharibəsiz bir məmləkət, yəni bir aləm ki, orada hamının qanacağı, fikri
bir ola, belə bir aləm gəzirsiniz isə, nəzərinizə
"Çənberəkəndinə" salınız.
Orada həqiqət, hamı bir fikirli, bir qanacaqlı!
Nə şikayət, nə elmi-ilahi, nə elmi-siyasi, nə duma, nə şan, nə şövkət, nə
vətən dərdi, nə millət qeyrəti!
Heç, heç bir şey yoxdur!
Hamı bir fikir ilə, bir qanacaq ilə dolanacaq edib, qurdlara, ilanlara yem
olarkən, yan-yana veriblər.

* * * * *

(2)

Bu gün istəyirəm qarelərimə bir balaca hekayə söyləyim.
Nağıl demirəm, əfəndim, hekayə deyirəm.
Nağıl ilə hekayənin təfəvütü var.
Nağıl o hekayədir ki, ittifaq düşməyibdir.
Mənim kimi biri oturub ağzına nə gəlibsə yazıbdir.
Lakin hekayədə ittifaq düşmüş şeyin barəsində söylənir.
Bu barədə "nəql"dən muradımız Azərbaycanda "nağıl" və osmanlıda
"məsal" deyilən xəyali hekayələrdir, yoxsa elmdə və tarixdə qəbul olunan bir
mənada istemal etməyiriz.
"Məsəl" məsələdən qələt olduğu kimi, nağıl da nəqldən qələtdir.
Müharibə mənasına gələn "dəva" yerinə "dava" və "övrət" yerinə "arvad"
yazmaq daha münasib olduğu kimi, yuxarıda zikr olunan mənada "nəql"
yerinə "nağıl" ya "məsəl" yazmaq, əlbəttə, məsləhətdir.

Keçən günlərdə rus jurnallarının birində bir qəribə hekayə oxuyub da özümə
söz verdim ki, qarelərim ilə bu barədə söhbət edim.

Həqiqət hal, hər həftə fəryad etmək də yaxşı deyil.
Onsuz da qəzetimizin günlük nömrələrində
"Ay camaat, ayılınız!" deyib də çıxırışırıq.
Axırda görürsən məqalələrin başına baxıb deyəcəklər: "
Bu məqalə heç, bunu oxumamalı, bu köhnə əhvalatdır:
millət dalda qalıbdır, millət zəlil olubdur, millət filan olubdur, filan da filan
olubdur.

Böylə də qəzetə yazmaq olarmı?

Həmişə bir şeyin barəsində!

Tamamdır!

Eşitdik!

Çanağınızda qeyri bir şey varsa, onu meydana çıxarınız".

Birpara qarelərimiz bu sözləri deyib də məqalələrimizi oxumazlar.

Bu təsəvvürdə olan oxuyanlar az deyil.

Bunlar üçün gələcəkdə nə olacaq, millət və ya vətən tərəqqi edəcəkdir, ya yox?

Bu təsəvvürdə olanlar üçün birdir, təfavüt yoxdur.

Bunlar "Ah, keçən günə gün çatmaz, calasan günü-günə" --deyib də istiqbalıdan bir şey gözləməyirlər....

Bunlara hal-hazırdan söyləyiniz....

Bunlara lazım olan şeylərdən "nəql" ediniz....

Lakin bu barədə fikir edən yoxdur.

Bu tövr qarelərin dərdlərinə əlac tapmayırlar, aramayırlar....

Elə bircə axundların ətləklərindən tutub deyirik: insaf ediniz, mədəniyyətə bərəks olsanız da müridləriniz "qara məxluqun" əxlaq-ətvarını düzəldiniz, yüz dəfə təharətdən söyləyəndə bir dəfə də adam öldürmənin nə qədər günah olmasından vəz ediniz

Ya xeyr, zəngin cavanlarımıza nəsihət edirik:

gecədə yüz manat "fəqir arvadlara" xərc edəndə heç olmasa, ayda on manat da yetim mütəlliblərə veriniz.

Yainki milyonçulara deyirik:

"Azarxana tikdirməyirsiniz, əlsiz-ayaqsızlar üçün darüləciz bina etməyirsiniz, çünki belə şeylər sizin təsəvvürünüzdə xeyir iş, yəni allah sevən iş deyil."

Laməhalə Bibiheybət ziyarətgahının yolunu düzəldiniz....

Ya xeyr, incinarları, mühəndisləri məzəmmət edib yazırız:

"Qardaşlar, insaf ediniz. Biçarə ac tələbələrə siz kömək etməyəndə, onlar üçün siz iş tapmayanda, onlara kim kömək edəcəkdir?"

Siz özünüz də bir vaxt bunlar çəkdiqlərini çəkirdiniz.

Unudubsunuzmu? Bunlar da keçər gedər.

Bunlar gözümüzün qabağındadır.

Görürüz, könlümüz də xarab olur.

Söyləyiriz, yazırız.
Deməyə haqqımız var.
Ya xeyr, "sözümüz" qurtarıb da böylə şeylərdən bəhs edirik.
Nə etmək, əfəndim!
Siz də bu işdə sənətkarsınız.
Gərək, yazıb kağızınızı doldurasınız....
Fəqət bir hərəkətinizi anlamayırıq.
Bizə, vətənimizə dair olan şeylər barəsində yazırsınız.
Bunu da bağışladıq.
Burada oturub İrandan, osmanlıdan dəm vurmağınızın mənası nədir?
Hələtutalım, rus vəzirlərinin hərəkətləri sizə məlumdur.
Rus qəzetlərində oxuyursunuz, ona görə də yazırsınız....

Osmanlı, İran vəzirlərini görübsünüzmü?
Onların barəsində bir əhvalat oxuyubsunuzmu?
Tutalım Osmanlı vəzirlərinin barəsində hərdənbir əcnəbi qəzetlərində
əhvalat olur.
Yəni Misirdən və qeyri yerlərdən gələn qəzetlərdə bir para əhvalat olur.
Lakin İran vəzirlərinin barəsində bir əhvalat bilməyib yazmağınıza təəccüb
ediriz!

Bu biçarələr "haçan bir iş gördülər ki, əməllərində, fellərində nöqsan görüb
də onları bəzəməyə ixtiyarınız ola?
Bizim əqidəmizə, bunlardan "məzlum", "fəqir", bunlardan ziyadə millətini,
vətəni sevməyə vəzirlər heç məmləkətdə tapılmaz.
Bir yaxşı fikir ediniz:
bu vaxtadək cəmi Avropada bir vəzir tapmazsınız ki, "səyahət" in vətənə və
millətə gətirdiyi mənfəəti dürüst anlasın.
Özləri hər il səyahətə çıxırlar.
Bu heç!
Bir millətə fikir veriniz, bir yer taparsınız mı oraya iranlı "səyahət"
etməsin!....
Bu millət öz ixtiyarına qoysaydılar, vətənindən bir ağac kənara çıxmaz idi.
Çıxmayan surətdə nə hürriyyət sözünü eşidərdi və nə də onun ləzzətini
anlardı....

"Biçarə" vəzirlər bunu çoxdan anlayıblar. Ona görə millət vətəndən
dağıtmağa həmişə ciddü-cəhd ediblər.
Bunların belə gözəl "politikasını" Kitay vəzirləri düşünsə idilər, bu vaxtadək
millətini dörd divarın içində saxlamazdılar....

Xeyr, İran vəzirlərinin fikirləri, onların "politikası" bir qeyri "dəstgahdır".
Bu "politika"nı anlamaq üçün "astralogiya"--elmi-nücum oxumalı.
Kimdir sizin mədəniyyətli Avropada bu elmi bilən, oxuyan?
Xeyr əfəndim, əsil söz budur:
yazırsınız, gördüyümüz, eşitdiyimiz şeylərin barəsində yazınız.
Burada oturub Bağdaddan dəm vurmağımızın mənasını anlamıram,
həmçinin anlamıram:
filankəs filan işi görməyir, filan da filana xeyir verməyir.
Filan aclara baxmayır.
Bu sözlərdən mənə nə mənfəət?
Siz gələcək üçün çalışırsınız.
Gələcəyin öz sahibi var.
Nə məsləhət olsa, özü bilir.
Bizim nə işimiz!
Və bir də kim bilir, gələcəyə kim qalacaq, kim qalmayacaq?!
Siz ağzınızı açanda söyləyirsiniz: biz millət, vətən üçün çalışırıq.
Biz insaniyyətə qulluq edirik.
Buyurunuz əfəndim, biz millətdən deyilikmi?
Biz də insanız, ya? Biz də həmin vətənin oğullarından hesab olunmuruqmu?
Belə isə haçan bizim də dərdimizə qaldınız, haçan gündən-günə zəiflənən
bədənimizə bir əlac tapdınız?
Tibb elmini oxuyub da cavanları müalicə etməyi bacardığınız kimi, onu
bizim küpəgirən qarı nənələr də bacarırlar.
Əlinizə bizim kimi solmuş, qocalmış, vaxtı keçmiş adamlar düşəndə
deyirsiniz: bədən zəifdir, azara tab etməyəcəkdir....
Sizin günləriniz sayılıbdır....

Belə sözlər ilə bizə təsəlli verirsiniz?
Yox, yazanlarda insaf olsa, min dəfə cavanlardan yazanda bir dəfə də biz
qocalardan yazarlar.
Əlinə qələm alan yazır:
mən filan hacıdan, filan dünya işlərindən ötrü pul istədim, vermədi....
Daha deməyir ki, dünyanın filan ləzzətini mən indi görməyirəm, ondan ötrü
mən niyə pul verim?
Sən bir şey et ki, mən "yenə" də haman ləzzətləri hiss edim, keçən kefləri
görüm, onda, əlbəttə, mən də özümü bu dünyadan hesab edib onun işlərinə
qarışaram, nerədə kömək etmək lazım isə edərim.
Yoxsa, "hacı, filan uşağa kömək etmək lazımdır:

oxuyub gələcəkdə millətə kömək edəcəkdir" sözləri ilə bizi tora salmaq olmaz.

Gələcəkdə kömək edəcək!

Cəhənnəmə edəcək!

Mənə nə mənfəət?

Heç kömək etməsin.

Eşidirsiniz, əfəndim!

Bu təsəvvürdə olan qarelərimiz də var.

Bunlar üçün də bir şey yazmaq lazım gəlir.

Qəzet ümumi milli hesab olanda bunlar da millətin hissəsi hesab olunurlar.

Gərəkdir bunların da dərdlərinə əlac aramaq.

Bunlara da "nicat" yolu tapmaq.

İstədikləri nədir?

Bunlar keçmişdən dəm vururlar.

Keçmişə qaytarmaq istəyirlər.... "Keçmişdə gördüyümüz ləzzətləri bizə versəniz, sizin hal-hazırda mübtəla olduğunuz qəmlərin rəfinə çalışacağıız" deyirlər, pul ilə olursa milyonlar sərf etməyə hazırız: ancaq cavanlığı, cavanlığı qaytarınız....

Əcəba!!!

Təəccüb etməyiniz, əfəndim!

İstəməyə haqları var.

Cavanlıqda pul qazanmağa məşğul olublar:

layiqincə kef etməyiblər!

İndi pul zibil kimi, fəqət həvəs yox.

Qüvvət gedib.

Bədən gün-gündən zəifləşir....

"Ay keçən günə gün çatmaz calasan günü-günə!".

Bu barədə mən çox kitablara baxdım, jurnallara diqqət etdim.

Hətta Bakı kimi milyonçu şəhəri buraxıb Parisdə oturub cavanlaşmağa çarə arayan Meçnikova müraciət etdim.

Axırda arzuma çatdım.

Jurnalların birində "Cavanlaşmağa çarə" ünvanlı bir ləzzətli hekayə tapdım.

İndi mən söyləyirəm:

Frəngistan şəhərlərinin birində Markiz Molankinnam, pək zor dövlətli, zəngin, qoca, sərkeş bədəninin günbəgün zəifləşməsini hiss edərkən fikir edirdi:

"Ah, nə olardı dövlətimin yarısını alıb da mənə cavanlığımlı qaytaraydılar!"

Bu fikirdə olarkən bir gün qəzetdə oxuyur:

"Məşhur professor Kroun Bekar cavan olmağın əlacını tapıbdir".

Bu xəbər Markizə böyük şadlıq gətirdi.

Axırda məqsuduma çatdım deyib də haman professorun yanına getməyə hazırlaşdı.

Markiz hazırlaşarkən keçən günləri yadına saldı: nə gözəl günlər, nə xoşbəxt saatlar.

Yenə ey günlər, ey saatlar, siz mənim ilə yoldaş, dəmgüzar olacaqsınız.

Markiz bu fikirləri başında dolandırarkən professorun qapısına çatdı, zəngi vurub otağa daxil oldu.

Bir azdan sonra professor gəlib sordu:

"Nə buyurursunuz, əfəndim?"

"Mən eşitdim ki, siz, cənab professor, cavanlaşmağa əlac tapıbsınız. Doğrumu, əfəndim?"

"Qaç sinnindəsiniz?"

"Mənim sinnim altmışdan bir az çox olar, əfəndim. Lakin cavanlığımlı çox yaman keçirtmişəm. Gecələri gündüz etmişəm...."

"Zərər yoxdur, əfəndim!"

Bu sinnində insanın bədəni hələ dərman qəbul edər.

Bu vaxtda bədənə əsil təzələnmək vaxtıdır.

Mən sizə kömək edəcəyəm, buyurunuz mənim ilə.

Markiz şadlığından az qaldı ağlasın.

Bunlar professorun iş otağına getdilər.

Markiz professoru bir müqəddəslik görüb də onun ətəyindən öpmək istəyirdi....

Professor bir balaca şişə götürüb dedi:

"Görürsünüzmü, əfəndim!"

Bu şişədən bir hissə dərya dovşanının qanından götürüb it küçüyünün qanının bir hissəsi ilə qarışdıracağam."

"Əfəndim, hərgah sizin üçün təfavüt yox isə, təvəqqe edirəm dərya dovşanının qanından çox götürəsiniz.
Mən xahiş edirəm."

"Zərər yoxdur, əfəndim. İstədiyiniz kimi edərəm."
Bu sözlərdən sonra professor qanları qarışdırıb dedi:

"Görürsünüzmü əfəndim, nə gözəl rəngdə maye bir dərman oldu!"

"Bəli, çox gözəl! Adam içmək istəyir!"

"İçsəniz bu dərmanın əsərini görməzsınız.
Bunu indi mən əlimdəki iynə ilə qanınıza gərəkdir vuram.
Bir santimetr mükəbb olsa kifayət edər."

"Nə söyləyirsiniz, əfəndim!
Bir santimetr!
Siz yoxca istehza ilə buyurursunuz?"
Xeyr, əfəndim, nə qədər artıq olsa, yaxşıdır.

Mən kəndi bədənimi bilirəm, qüvvətim çox azdır.
Artırınız, əfəndim, artırınız!

"Böylə olan surətdə bir hissə də artıracağam."

"Xeyr, əfəndim, bir hissə azdır, mən bədənimi yaxşı bilirəm.
Təvəqqe edirəm yeddi santimetrədək bu dərmandan mənim bədənime daxil edəsiniz."

"Vay, mən onsuz da dərmanın qədrini artırmışdım.
İndi siz yeddi santimetr istəyirsiniz, qorxmayırsınızmı?"

"Xeyr, əfəndim, nə qədər çox olsa o qədər yaxşı deyilmi?
Bəlkə tez cavanlaşam."

Professor bir söz söyləməyib altı santimetr qədərində hamam dərmandan Markizin bədəninə iynə ilə daxil edib dedi:

"Sabah bədəninizdə hərarət hiss olunacaqdır və getdikcə yavaş-yavaş cavanlaşacaqsınız...."

Markiz çox razılıq edib getdi.

Sabahı yuxudan oyanıb pəncərəni açdı, çünki bir az isti idi.

Sonra qüvvətini sınamaq üçün bir stolu (masanı) əli ilə götürdü.

Gördü həqiqət, gücü artıbdır.

Ondan sonra əlinə qələm aldı.

Bir ay bundan müqəddəm fikrindəki şeyi qələmə gətirə bilməyirdi.

İndi haman fikrini bir neçə saatın ərzində yazıb tamam etdi....

Nahar vaxtı araya gəldi.

Markiz qeyri xörəklərə baxmayıb qarnını yemişlər ilə doldurdu....

Bir neçə

gün paltarını düzəldir idi.

Cavana layiq paltarlar alır idi.

Çox vaxt aynanın qabağında durub da özünə, paltarına sığal verir idi.

Evdən çıxanda yerişini cavanların yerişinə oxşadır idi....

Dükanlardan yemiş alıb yolda gedə-gedə yeyir idi.

Markiz qocalıqda bir cavan Liliya adlı qıza məhəbbət bağlamış idi.

Ancaq qocalığına görə cürət edib izhari-məhəbbət edə bilməyir idi.

İndi haman yar yadına düşüb.

Gedir ki, vüsali-canana nail olsun.

Qızın qapısına gəlir. Bunun müqabilinə qızın qulluqçusu çıxır.

Qulluqçu:--Nə istəyirsiniz?--deyə sorur.

Markiz özünü nəinki cavan, hətta balaca bir tifil dərəcəsində cavanlaşmış hesab etdiyindən qulluqçuya deyir ki:

Mən Liliya xalamı istəyirəm....

Mənə oynamaq üçün oyuncaqlar verəcəkdir.

Mənim xalamı çağırınız. Tez-tez!

Oynamağımın vaxtı keçir....

Bu sözləri deyib Markiz uşaq kimi burnunu qurdalayır....

Qulluqçu bunu görüb də qəh-qəh edir....

"Gediniz, əfəndim!

Mənim xanıмымın uşaqlar ilə işi yoxdur.

Gediniz, inşaallah böyük adam olanda gələrsiniz....

Markiz bu sözləri eşidib dedi:

"Yaxşı, mən göstərərəm.
Gedib anama şikayət edəcəyəm...."

Markiz bu sözləri deyib küçəyə çıxdı, ətrafına baxıb ucadan ağladı.
Balaca bir uşaq kimi yolunu guya itirib bilməyirdi nerəyə getsin.
Qorodovoy bunu görüb sordu:

"Nerədə olursan, balaca uşaq?"
Markiz cavab verir:

"Baba! Mama!
Qağa! Lulu!"

"Ah, biçarə, sahibsiz uşaqlar!
Nə səbəbə "bunları" küçəyə qoyurlar...." Bu sözləri qorodovoy fikrindən
keçirirkən balaca Markizin əlindən tutub polisiyə apardı....

Cavanlaşmağa həvəsləri olan qoca qarelərimiz bu hekayənin nəticəsini
bilmək istəyirdilərsə, rica edirəm ki, bir az səbir və təhəmmül göstərib
gələcək həftəyə qədər gözləsinlər!....

* * * * *

"Ah, biçarə, sahibsiz uşaqlar!
Nə səbəbə "bunları" küçəyə qoyurlar?...."
Bu sözləri qorodovoy fikrindən keçirərkən, "balaca" Markizin əlindən tutub
polisiyə apardı....
Keçən felyetonu bu sözlərlə qurtardım.
Cavanlaşmaq həvəsi olan qoca qarelərimizdən təvəqqe etdim ki, hekayənin
nəticəsini bilmək istəyənlər bir az səbir etsinlər.

İştə siz də səbir ediniz.
İndi cavanlaşmış Markizin başına nə gəlməyini bilmək istəyirsiniz....
Ah, qoca əfəndim!
Nə söyləyim, özünüz bir yaxşı fikir ediniz....
Altmış-yetmiş sinnində qoca kişi bu gün gözünüzün qabağında küçəyə çıxsa,
"Mən Liliya xalamın yanına oyuncaq almağa gedirəm.

Məni sən incitmə, yoxsa gedib anamaşikayət edəmə. Mən yolumu
itirmişəm", deyib küçənin ortasında ağlaya-ağlaya:
"Mama, Papa, Qağa, Lulu!" deyə, belə bir qoca kişiylə siz nə tövr
baxacaqsınız?

Divanə deyib də ondan qaçacaqsınız, beləmi, əfəndim?
Lakin qorodovoy haman "tifi" qoca qeyrilərinə əziyyət yetirməsin deyə
əlindən tutub polisiyə aparacaqdır.

Polisə isə Ermənikəndində olan azarxanaya göndərəcəkdir....

"Ah, qoca əfəndim, dərdinizə əlac tapılmayır.
Cavan olmaq çox istəyirsiniz, lakin mümkün deyil, əfəndim!"

"Gər qara daşı qızıl qan ilə əlvən edəsən
Rəngi təgyir tapıb, ləli-bədəxşan olmaz".

Solmuş gülü diriltməkmi olar? Köksüz ağacı becərməkmi olar?
Yox, əfəndim, bu məsələlərdə dəhrə ilə müharibəyə çıxmaq olmaz....
Sizin üçün keçən günlər vacib olacaqdır.
Bir də o günləri görməyəcəksiniz....
Gördükləriniz kefləri edə bilməyəcəksiniz....

Cavanlaşmağa həvəsiniz çox da artıq olsa, Markizin gününə düşəcəksiniz....

Yox, zəngin qoca əfəndim!
Bu "xəyal-plovdan" əlinizi üzünüz.
Bir qeyri fikirdə bulunmağınızı rica edirik.
Gedən günlərdən heyfəsilənməmək.
Cavan olmaqdan muradınız nədir?
Tutalım ki, indi cavan oldunuz.
Cavan olub da həmişə bu cavanlıqda qalmaq istəyirsiniz!
Beləmi?
Yəni həmişə baqi qalmaq istəyəcəksiniz....
Bədəniniz ləzzət çəkmək istəyəcəkdir.
Fəqət, görürsünüz, bədən rüzgarın sədəmələrinə davam etməyir.
Puç olur; hamanləzzət çəkən bədən axırda həşərata nəsib olur.
Bir yaxşı fikir ediniz!
Nə aləmdir!
Dünən qu tükü balışda bəslənən bədən indi qara torpaqda yatır....

Dünən cəmi dünyanı kəndi ixtiyarına almaq istəyən bədən indi üç arşın bezə kifayət edir, dünən əlvan parçalar, qızıl-gümüş, qaş-daş ilə bəzənən bədən indi üç arşın bezə bürünmüş, dünən ən heybətli heyvanları əlində qul edən bədən, indi özü balaca qurdlara yem olmuş!

Dünən nazü-niyaz ilə bəslənən, uğrunda malü-mülk, din və iman, millət, insaniyyət fəda edilən bədən, bu gün bir hala gəlmiş ki, əl sürtməkdən çəkinirsən, iyrənirsən!....

Əlin dəysə, gərək bir neçə dəfə sabun ilə yuyub təmizləyəsən!....

Bundan daha fəna, mənasız şey olarmı?

Birdəmi başınızdakı yüz min qara yazıları, yüz min fikirləri diriltmək istəyirsiniz?

Yenədəmi kəndinizi yüz min dərə-təpələrə, yüz min quyulara, girdablara, açılmaz düyümlərə, rüzgarın yüz min oxlarına mübtəla etmək istəyirsiniz?

Yenədəmi gündə min dəfə nəfsinizi satmağa, pərvanə kimi odlara yandıрмаğa, saatda dəfəat ilə ölüb-dirilməyə, tək bir nəfs üçün min nəfsi puç etməyə, vicdanınıza minlərcə ləkə salmağa çalışırsınız?!....

Bundan, bundan ötrümü cavanlaşmaq istəyirsiniz?

Yoxsa bir "ali" fikirdən ötpü.

Yoxca sizə peşmanlıq üz verir?

Həyatınızın axırda puç olmağını, özünüzdən sonra bir nişangah qalmamağını, adınızın bilmərrə pozulmağını indi düşünüb də səhvinizi düzəltmək istəyirsiniz?

Fəqət nə ilə?

Nəyin vasitəsilə?

Paraxodlara malik olmaqlamı, zavodlar, saraylar, kaşanələr bina etməkləmi?

Ya əllərindən miras yeməkdən başqa bir şey gəlməz övladları tərک etməkləmi adınızı baqi qoymaq istəyirsiniz?

Bir oğul ki, onun səbəbinə qumarxanalarda, qəstirlərdə, meyxanalarda qatillər, mütriblər, "məşhur" arvadlar məclislərində adınız çəkiləcəkdir!

Bundan ötrümü "novruzu" geri qaytarmaq istəyirsiniz?

Bundan ötrümü həyatınızı təzələməyə ciddü-cəhd edirsiniz?

Ah, biçarə zəngin qocalar!

Markizlər!

Bu murad ilə "təzədən dünyaya gəlmək" istəyirsiniz isə, istəməyiniz!

Bir bədən ləzzətindən, məxsusi nəfsinizdən ötrü isə vay sizin halınıza!

Bədənin yoldaşı ruhu bilmərrə unudursunuzmu?

Unutmayırsınız isə, ruhunuza yem aramaq istəyirsinizsə cavanlaşmağa ehtiyacınız yoxdur, əfəndim!
Bədəninizin puç olmağına bir gün, bir saat qalmış da ruhunuza ləzzət verə bilərsiniz.
Adınızı dillərdə baqi qoyarsınız, yetmiş ilin ərzində etdiyiniz xətaları düzəldərsiniz,....
Vasitəmi soruşursunuz?

Vasitə çoxdur, əfəndim!
Lakin sizə, əqidənizə, sinninizə münasib vasitə söyləməyəcəyiz.
Sizə deməyəcəyiz:
bir qız məktəbi açınız, millətə tərbiyəli, məlumatlı qızlar, analar hazırlayınız, çünki uşaqlarımızın tərbiyəsizliyindən atalarımız, analarımız qanlı yaşlar tökürlər.
Onların tərbiyəsizliyindən əcnəbilərə gülünc olmuşuq....
Sizə deməyəcəyiz: darülfünunlar açınız.
Çünki ümumi vətən, millət işlərində elmsizlik bizi ayaq altına verir.
Sevdiyiniz din-məzhəb hamisiz qalır....
Sizə deməyəcəyiz: hal-hazırda hüriyyətə çalışınız, hüriyyətpərəstləri dost tutunuz, onlara kömək ediniz, çünki onlardır əsil insaniyyətə yol açanlar, onlardır millətləri, məzhəbləri, bir-birlərinə yavıqlaşdıranlar.
Onlardır fəqirlərin, kasıbların pərəstarı, onlardır möhürlü ağızları açanlar, paslanmış ağıllara seyqəl verənlər, ixtiyarsızlara ixtiyar verənlər, qulları azad edənlər, ədaləti meydana gətirib zülmü puç edənlər.
Bunlardır yüz illər ilə gizli-gizli bizə quyu qazanları indi aşkar edənlər.
Kor gözlərimizi açanlar, kar qulaqlarımızı dələnlər.
Dərdlərimizi göstərənlər.
Fəryadımızı eşidənlər....

Yox, əfəndim!
Bu barədə də söyləməyəcəyiz.
Vaxtınız keçibdir....
Həmçinin söyləməyəcəyiz: yetim, oxuyan uşaqlara kömək ediniz.
Darülfünunlarda həftələr ilə ac qalan tələbələrə rəhm ediniz, çünki gələcəkdə bunlardır qələm müharibəsində qabaqda durub düşməyə cavab verənlər, bunlardır dininizə, dilinizə böhtan deyənlərin kizblərini üzlərinə vuranlar, bunlardır millətə, vətənə dair məsələlərinizi layiqincə həll edib asana çıxaranlar....
Yox, bunu da sizdən tələb etməyəcəyiz: bu məsələ də cüzidir.
İstədiyiniz "şan və şövkəti" bununla qazana bilməyəcəksiniz....

Bir ya iki yetim, fəqir uşağı oxutmaq ilə istədiyiniz "adı" qazana bilməyəcəksiniz, fikir edirsiniz:
biz filan uşağı oxutduq, qurtardı.
Onun alnında yazılmayıbdır ki, bunu filan hacı, filan tacir oxudubdur.
Bir dəfə qəzetdə yazmaq ilə bizə kifayət etməyir....

Habeləmi əfəndim?!

Belədirsə, həmişəlik yetimlər üçün bir məktəb açınız, aldığınız prosentlərin cüzi bir hissəsini bu xeyir işə vəqf ediniz, bir uşaq yox, minlərcə uşaqları xoşbəxt ediniz.

Minlərcə ata-analarımızı qazamatların, sudların qapılarından çəkindiriniz, saldatların ürəyə dağ çəkən sözlərindən xilas ediniz....

Həm həyatınızda, həm həyatınız puç olandan sonra adınız söylənəcəkdir.

Ruhunuz təzə qalıb cavanlaşacaqdır....

Siz bina etdiyiniz məktəbdən tərbiyə alıb qurtaran uşaqlardan xeyirli işlərin, yaxşı əməllərin sadır olduğunu atalarımız, analarımız gördükcə sizləri yada salıb rəhmət oxuyacaqlar....

Bəlkə bu xeyir iş də sizin ürəyinizdə yer tapmayır.

Ağlınız, əqidəniz ilə sağdış etməyir.

Fikir edirsiniz:

elm dünya üçündür, doğru, məktəbin həmişəliyi məni, adımlı baqi qoyacaqdır, lakin orada oxuyan uşaqlar elm təhsil edib kəndi dünya mənfəətləri üçün çalışacaqdır.

Dünya elmlərini oxuyub, kim bilir nə əqidədə olacaqdır?....

Mənim axirətimə nə mənfəət?

Böylə isə, buyurunuz, əfəndim!

Bir nicat yolu da göstərmək istəyirik: siz dininizi, məzhəbinizi sevnənlərdənsiniz....

İnsan qocalanda dinpərəst olar....

Cavanlıqda buraxdığı namazları qəza qılar, yediyi orucları tutar.

Dininizə rəvnəq vermək istəyirsiniz....

Dinə rəvnəq verənləri dost tutursunuz....

Belə isə ruhanilər üçün bir məktəb açmağınızı gözləyirik.

Oxuyursunuz, görürsünüz: hal-hazırda ruhanilərimiz zamanənin təqazasına hazır deyillər.

Xətalrı, səhvləri çox, məlumatları az.

Qeyrətləri var isə də "əllərində olan yaraq" koşdur, kəsmir

İndi bunlar üçün bir məktəb, duxovnu seminariya açıb zamanənin təqazası ilə tərbiyə verməyə, elm kəsb etdirməyə sözünüz nədir?

Bunlar dininizə rövnəq verən deyillərmi?

Axirətinizə dair məsələləri həll edən bunlar deyillərmi?

Xeyrinizdə, şərinizdə, məclislərin başında oturanlar, diri ikən sizə tul ömür istəyənlər, öləndən sonra namazınızı qılıb rəhmət oxuyanlar bunlar deyilmi?

Əcəba! Belə şəxslərə kömək etməyəndə, belə şəxsləri elmin gücü ilə ucaltmayanda bunların qəlblərinə, ağilları ilə qüvvət verib dinin rövnəqi üçün bu vaxtadək qəsdən pünhanda saxlanan nöqtələri, düyümləri açmaq üçün pul xərc etməyəndə nərdə xərc edəcəksiniz, yoxsa fikir edirsiniz burada oxuyan ruhanilərimiz sizin "ağlınıza" görə "müqəddəs" ola bilməzlər?....

Ah, zəngin, qoca oxucularım!

Başınızı aşağı salıb da nə fikir edirsiniz?

Yoxsa yenə də bir qeyri nicat yolu istəyirsiniz?

Nə etmək, mən sizin qulluğunuzda durmuşam.

Bildiyim, anladığım məsələləri araya gətirəcəyəm.

Sizin əqidənizə müvafiq bir nicat yolu da göstərəcəyəm.

Lakin söyləmək ilə, yazmaq ilə ürəyimdə olan şeyi desəm də sizin ürəyinizi yumşalda bilməyəcəyəm.

Gərəkdir sizin əlinizdən tutub bir yerdə seyr edək, qaranlıq, nəmli zirzəmiləri, padvalları gəzib orada yarımcanları, can verənləri göstərəm: biçarə, sahibsiz, beş balaca yetim sahibi arvad quru yerdə uzanıb, başının altında balıq yerinə əski-üsküdən toplanmış düyünçə!

Qızdırmanın, baş ağrısının hərərətindən balıq kimi çabalayıır; əllərini yerdən-yerə vurub qabıq qoymuş dilini çıxarır.

Çatlamış dodaqlarını sorur....

Amandır, balalarım, bir qaşığı su, su deyib gözlərini yetimlərə süzdürür.

Dilli balalar isə "ana, suyumuz yoxdur" deyib, boyunları buruq cavab verirlər....

Dilsizlər hərə bir gündə palçığa bulanmış, aclarından nalə edirlər....

Yarımcan arvad balalarından utanıb daha su istəməyir.

Üzünü əli ilə tutub gözlərindən qanlı yaşlar tökür....

Sonra əllərini dayaq verib sümükləri dəridən görünən cəmdəyini yarımqiblə edir....

Bunu görüb də deyəcəksiniz: allahı seversiniz, məni xilas ediniz.

"Tamaşa" üçün qeyri padvala, zirzəmiyə daha getməyirəm....

Nə istəyirsiniz məndən alınız, buraxınız məni....

Mənim böylə əhvalatları görməyə ürəyim yoxdur.

Bu danışığda qeyri zirzəmidən yenə də "Çörək!

Su!" sədası gəlir....

Ah, qoca, zəngin qardaş, imarətinizə, xalılar ilə döşənmiş otağınıza, tövrbətövr xörəklər ilə zinət tapmış süfrənizə, xörəkdən sonra iskəncəbi ilə buzlu su içməyə və sonra qəlyan xoruldadıb qu tükü balıslarda rahat olmağa nə tez qaçırsınız?

Hələ belə zirzəmilərdə can verənlərin mindən birini görüb ürəyiniz xarab oldu.

Hamısını görsəydiniz Markiz kimi qorodovoya nəşib olardınız....

İndi yenədəmi bir söz tapacaqsınız?

Yenədəmi qan ilə dolmuş ürəyinizi daş etmək istəyəcəksiniz?

Yenədəmi bir səbəb tapıb qeyri nicat yolu arayacaqsınız?

Araya-araya nicat yolu tapmayıb o dünyaya köçməyinizdən qorxuram.

Yox, əfəndim, vaxtı fövt etməyəcəyiz.

Susuzluqdan dodaqları çatlayanlara, yüngül mərzə mübtəla olmuş, yersizlikdən, quru çörəksizlikdən, vaxtsız ölüb yetimləri başaçıq, ayaqyalın küçələrə salanlara bir xəstəxana, bir darülxeyrat təamxanası bina etməkdən baş qaçırdıb da, yenədəmi "millət", "insaniyyət" sözlərini ağzınıza alıb çeynəyəcəksiniz?

İştə bu sözlər də sizin əqidəniz ilə düz gəlməsə, eşitdiyiniz əhvalat daş olan ürəyinizi yumşaltmasa, mən də sizin barənizdə daha bir də felyeton yazmayacağam.

Buna siz şad olursunuz.

Fikir edirsiniz:

"Bizim də istədiyimiz budurki, bizi rahat qoyasınız, bizim barəmizdə heç bir şey yazmayasınız".

Biz sizi rahat qoyduq....

Əcəba!

Vicdanınız sizi rahat qoyacaq mı?

* * * * *

(3)

Qocalar barəsində yazdığım iki felyeton əsərsiz keçmədi.

Mən bir şey gözləyirdim....

Mən zəngin qocalar tərəfindən bunu gözləyirdim:

zəngin qocalarımız axırıncı felyetonumu oxuyub mənə yazacaqlar:

"Cənab Nər!

Biz filankəslər zirzəmidə 5 nəfər yetimlə ac, susuz can verən arvadın barəsində oxuyub və bir ayağımız burada və bir ayağımız o dünyada olmağını hiss edib banklarda prozent-prozent üstə qalanan pulların müamiləsinə allah yolunda müsəlmanlar üçün bir azarxana, ya əlsiz, ayaqsızlar üçün, qoca arvadlar, kişilər üçün bir boqodelnya (...) darüləczələr açırıq, təvəqqe edirik bizə bir yol göstərsiniz, nə tövr hərəkət etmək ki, məqsədimizə çatmaq....".

Mən bədbəxt, zəngin qocalarımızdan belə bir kağız gözləyirdim, gözləməyə də haqqım var idi.

Qoca zənginlərimizin "damarlarından" tutub meydana çəkdim, sınamaq üçün hamı əhvalatı söylədim, nerəyə çəkdimə, "yox, bizim işimiz deyil", deyib qaçdılar.

Axırda bir yerdə bir əhvalatda ləngər saldım ki, daha bir yana çıxmaq mümkün deyil idi, bir bəhanə gətirmək olmazdı....

Bizim zəngin qoca qarunlarımız qədimdən İran ilə o qədər gəmilər vasitəsilə "oğurluq mal--kandrəband" alış-verişi ediblər ki, ləngəri nerədə salmağını bizdən yaxşı anlayırlar, nəinki bizdən, kurs qurtarmış losmanlardan da, komandirlərdən də yaxşı bilirlər....

Nə isə, hələ "tora" düşmərlər, görünür, kəndi vicdanını təmizləməyə bir şey tapırlar....

Axirət üçün hərə bir savab qazanıb ona ümid bağlayır....

Mənim sözlərimi oxuyub da kəndi-kəndinə söyləyir:

"Biçarə Nər!

Sən qəzeti boş sözlər ilə doldur, çığır, bağır, bizdən sən yazdığın zirzəmilərdə "yarımcənlərə", "can verənlərə" imdad olmayacaqdır....

Biz hər "oyunla" pul qazanmışıq.

Gündə bir dəfə yox, min dəfə nəfsimizi, vicdanımızı satmışıq.

Kimin nə borcu?

Bu dünyamız xoş keçibdir və keçir, kimin nə işi?

Yoxca gözünüz götürmür?

Həsəd edirsiniz?

Sizin nə borcunuz biz axirətə nə üzlə gedəcəyiz?

Bizim vicdanımız nə halda olmağı bizə məlumdur....

Sizə nə düşübdür ki, bizim halımıza yanıb fəryad edirsiniz.

"Biz nə etmiş olsaq da", indi vaxtında orucumuzu tuturuq, namazımızı qılırız, axırda da yəni axır nəfəsimizdə allahdan əfv etməyib o dünyaya köçəcəyiz.

Belə bir adamın yeri o dünyada nədə olmalıdır?!

Cənab Nər!

Siz "Elmi-ilahini" oxumayıbsınız, "vaizlərə" qulaq asmayıbsınız, ona görə belə işləri bilmirsiniz, bilsəydiniz yəqin ki, boş yerə vicdandan dəm vurmazdınız".

Ola bilsin ki, zəngin qocalarımızın bir parası felyetonlarımızı düz anlayıb öz-özünə belə bir söhbət edibdir.

Lakin bir parası, görünür, anlamayıbdır.

Dəlilim var.

Zəngin qocalardan bir neçəsi bu günlərdə mənə bir kağız yazıb deyir:

"Cənab Nər! Bir həftə bizim gözüümüzü yolda qoydunuz.

Gecə-gündüz şükürlər edirdik ki, dərdimizə əlac tapıldı, siz isə məqalənizin axırını zarafata döndərdiniz, bu nə olmalı?

Yoxsa siz əcnəbi dilində yazılan məcmuəni--jurnalı oxuyub yaxşı anlamırsınız?

Bir də diqqətlə oxuyunuz....

Yazdığınızdan aşkardır, cənab professorun Markizə verdiyi dərmanda bir əlamət var imiş ki, qoca Markizi uşaq kimi oynadırmış.

Siz jurnalı oxuyub dürüst anlama bilmirsiniz, adını bizə deyiniz.

İndi əcnəbi dilləri oxuyub anlayanlarımız pək çoxdur, onlar oxuyub da bizə lazım olan dərmanı bildirərlər.

Əhvalat hansı jurnalda yazılmağını bizə məlum etməsəniz, biz də bir para "uşaqlar" kimi əlinizdən protest verəcəyiz ki, bundan sonra siz yazdığınız kitabçaları, məqalələri oxumayacağız.

Görək, onda "kimə" yazacaqsınız?

"Qəh-qəh-qəh!

Həqiqət deyirlər:

insan qocaldıqca "uşaq" xasiyyətində olar, doğru imiş!

Yox, qoca əfəndilər!

Əbəs yerə özünü zəhmət verməyiniz:

protest yazmaq üçün gərək bir yerə yığılasınız "əqil-əqilə

verib xəyal plovu yeyəsiniz" fikrinizi yazan rəhimlər, kərimlər, mahmudlar tapmalısınız....

Sonra yazdığınızı tərcümə etməlisiniz. Bir pozub, bir də yazmalısınız.

Axırda söz tapmayıb deyəcəksiniz: bir elə "şey" yazaq ki, jurnal tez versin, tainki "dərdimizə əlac" olsun!

Ya bir elə adamı qabağa vermək ki, "utanıb" onunla "çırpışmasın".

Yox, qoca əfəndilər!

Bu fikir ilə meydana gələcəksiniz isə, gəlməyiniz.

"Mən sizdən tez protest" verməyimi qəsdən anlamasanız da, mən dediyim sözün üstə duracağam....

Lakin siz mənim sözlərimi anlamasanız haqqınız var, mən sizdən rəncidə olmaram.

İstədiyiniz jurnalın adını deyirəm, buyurunuz, əfəndim!

Jurnalın adı: "Vnuşeniye"--"Təlqin"dir.

"Təlqin" sözünü anlamağınıza şübhəm yoxdur, əfəndim!

Ölüyə təlqin verəndə görübsünüz, eşidibsiniz....

Fəqət siz ölümdən qorxursunuz, ona görə ölülərdən söhbət etməyi lazım bilmiriz.

Biz dirilərdən bəhs edərik: dirilərə nə tövr təlqin verilməyini bilmək istəriz, eləmi?

Belə isə indi professorun qoca Markiz ilə söhbətini yadınıza salınız:

Markiz Mumiileyh professorun adını çoxdan eşitmişdi.

Onu böyük üləmalardan hesab edirlərdi.

Açıq deməli: Markiz professoru çox inanmışdı....

Professorun "mən sizə kömək edəcəyəm", yəni cavanlaşdıracağam sözləri Markizin qəlbində yer etdi.

Dərmanın əsəri bir saatdan sonra bədəndən yox oldusa, professorun sözləri getdikcə Markizə ürək verib "cavanlaşdırır idi...."

Bəli, təlqin vermək və təlqinə uymaq böyük bir halətdir!

İndi bir para həkim "təlqin ilə" müalicə edir, naxoşun azarı da olmuş olsa, "səndə heç bir şey yoxdur" deyib naxoşu sakit edir.

Bir azdan sonra görürsən naxoş, həqiqət, azarından şikayət etməyir....

Lakin belə bir müalicə həkimin hünəri deyil. Naxoş həkimə gərəkdir inansın, onda bir "qüvvət" gərəkdir bilsin....

Zindəganlığınıza yaxşı diqqət etsəniz, belə əhvalatları yadınıza salarsınız.

Özünüzdə görməyibsinizsə də, özgədə görübsünüz, eşidibsiniz, məsələn: bir adam dəfəat ilə naxoşlayıb bir həkimin müalicəsilə qurtarıbdır.

Sonra yenə də həmin adam azarlayır.

Bunu həmişə müalicə edən həkim ittifaqən şəhərdə bulunmayıır.

Qeyri bir həkimi dəvət edirsiniz.

Naxoş "rahat" olmur.

Yenə bir qeyrisini gətirirsiniz.

Yenə də bir şey olmur.

Şəhərin ən məşhur, ən məlum təbiblərini dəvət edirsiniz, naxoş yenə də "rahat" olmur....

Axırda naxoşun istədiyi təbib şəhərə gəlir, onu dəvət edirsiniz, təbib məzkur naxoşun azarını tapıb özündən irəli gələn həkimlərin dərmanlarını azara müvafiq görür.

Özündən bir qeyri dərman yazmağı lazım bilmir....

Çünki azar çoxdan rəf olubdur.

Lakin naxoş "rahat olmur", xülasə, bu təbib də keçənlərin müalicələrini öz ürəyində təsdiq edir.İndi nə etmək?

Naxoş "rahat" olmur.

Məzkur təbib naxoşun buna bağladığı ümidini yaxşı anlayır....

Bir az fikirdən sonra "xeyirsiz-zərərsiz" bir dərman yazır. Nüsxəsini yazıb naxoşa deyir:

"Bu dərmanı filan vaxtlarda içərsiniz. İki gündən sonra azarınız rəf olacaqdır".

Bu sözlər naxoşa kifayət edərdi, naxoş azardan çoxdan xilas olmuşdu, lakin "rahat" olmurdu....

İndi rahat oldu; "iki gündən" sonra naxoş özünü salamat hiss edir.İndi bu da bir tövr vnuşeniye--təlqindir!

Təlqin tövrətövr olar.

Lakin dürüst fikir etsəniz, təlqinin aqibəti həmişə bir balaca gülüş çıxar....

Keçən ilədək "dövlət" Rusiya millətinə, kəndlilərə təlqin verib deyirdi: siz bizimlə olunuz, ancaq bizə ümid bağlayınız.

Bizik sizin bədəninizi, ruhunuzu mühafizət edən, bizik sizin balalarınızın "pərəstar"ı, bizik sizin əlinizdə olan nemətlərin səbəbi, biz olmasaq "atababanızın" torpağında oturub "sayənizdə" dolanacaq edən qeyri millətlər əlinizdən ixtiyarınızı alıb sizi kəndilərinə qul edəcəklər.

Bunlara inanmayınız, sözlərinə uymayınız, hürriyyətə dəvət edənləri kəndlərdən qovunuz, öldürünüz ...

bu təlqin rus kəndlilərinə dövlət tərəfindən yüz illərlə verilib onların qulaqlarını doldurmuşdu.

Rusiya milləti isə kəndi "dövlətindən" başqa qüvvətli dövlət bilməyirdi, ona inanmışdı. [...]

Siz elə bilirsiniz təlqinsiz meydana çıxmışdılar?

Yox, əfəndim!

Hər iki tərəf lazım olan təlqini almışdı.

Uyamaya təlqin verən ümumi millət, vətən idi.

Kuropatkinə təlqin verən hörümçək kimi biçarə millətin qanını soran bürokratlar idi....

Yapon saldatına tələqin verən, "gediniz vətəni düşmənin əlindən xilas etməmiş geri qayıtmayınız" --bu sözləri deyən arvadlar idilər.

Rus saldatına tələqin verən, "gediniz, bizim cibimizə" milyonlar gətirən "meşələri xilas ediniz" sözləri ilə meydana çıxan bürokratlar idi.

Bizim saldatlara daha ziyadə "tələqin" verən biçarə, ac-susuz, çılpaq yetimlər ilə qalan arvadlar idi.

Qanlı yaşlar töküb qoyun sürüsü kimi dəmir yollarına tökülüb deyirdilər:

"İndi ki bizim ərəstarlarımızı əlimizdən alırsınız, biz də canımızı onları aparan vaqonların altında həlak edəcəyiz....

" İşin aqibəti nə oldusa bilirsiniz ...

hansı tələqin qüvvətli olmağını gördünüz, tələqin ilə tələqində təfəvüt var, tələqin verənlərdə həmçinin.

İndi Duma ilə vəzirlərə diqqət ediniz!

İkisinə də lazım olan tələqin verilibdir.

Dumaya tələqin verən yüz illərləəğzı möhürlü, ixtiyarlarını itirmiş millətlər, yersizlikdən, aclıqdan milçək kimi qırılan 80 milyon kəndli, saraylarda əyləşib başlarından, əllərindən bir şey gəlməyən "xozeyinlərə" işləyən, əlləri qabarmış, dürlü azarlara mübtəla olmuş fəhlələr olublar.

Vəzirlərə isə tələqin verənlər--parazitlər, müftəxorlar, "400 milyonlar"ı qubernator mənəsbilə qazananlar ...

olublar....

İndi iki qoç döyüşündə verilən tələqinlərin əsərləri məlum olur. [...]

Qoremikinə üç ay bundan müqəddəm desəydilər:

sən Vittenin yerini dolandıracaqsan, acığı tutardı, belə bir fikir edərdi ki, bu sözləri ona deyib istehza edirlər, özü öz "çanağında" nə olmağını pək gözəl bilirdi....

Lakin buna "tələqin" verib deyirdilər: ancaq premyer, baş vəzirlik mənəsbinə sən layiqsən....

Qoremikin öz-özünə fikir edib dedi:

"həqiqət, ola bilsin ki, mən kəndi "çanağımda" olanı yaxşı bilmirəm, qeyrilər "ona" məndən artıq qiymət qoyurlar.

Habelə isə mən də meydana çıxalım....".

Meydana çıxdı öz "əqlinə" böyük ümidlər etdi, getdikcə "özü-özünə", yəni premyerliyə layiq olmağına inandı ...

axırda halı Markizdən yaman oldu. Markizin hərəkətinə bir qorodovoy güldüsə, biçarənin hərəkətinə Rusiyadan savayı qeyri dövlətlər güldü!....

Bəli, tələqin almış adamlarda belə sifətlər görünür, "özləri özlərini aldadırlar".

Məsələn: bir qız bir cavan oğlana həmişə deyir:--Səndən nə gözəl ətir iyi gəlir, yoxsa, bədənin ətirsiz belə iylənir?--

Bəli, bəli!--deyib "cavan" cavab verir.--Mən ömrümdə ətir işlətmirəm,
xanım!
Belə ətir iyi ancaq "cavan" bədəndən gəlir.
Özgəni inandırarkən özünü də inandırır....
Ya xeyr, "əta olundu" sözü ilə "alındı" sözünə fərq qoymayan bir şəxs,
görərsiniz birdən-birə "mühərrir" oldu.
Özgəyə təlqin verdi, o da inandı....
Ya xeyr, "küçələrdən xəbər verənlər" bir də baxdınız ki, "başından böyük"
bir məsələni götürüb qəzetələr sütunlarında həll edir, sözlərinin nə başı, nə
ayağı olmağını özü də anlamır....
Lakin nə etmək?
Kişini "mühərrir" hesab edirlər, gərək bir şey yazsın....
Belə təlqin almış özlərini aldadan cavanlarımız indi göbələk kimi çoxalır,
bünövrələri olanlar bəlkə özlərini aldada-aldada bir yana çıxalar.
Lakin bünövrəsizlərin vay hallarına!
Özləri-özlərini axırda rüsvay edib rus vəzirləri kimi "vicdan" sözünü
"lüğətdən" oğurlayacaqlar....
Belə adamları zamanəyə tapşırmalıyıq....

* * * * *

(4)

Müxbirlərimizdən biri idarəyə kağız yazır.
Həmin kağızda cənab müxbir üzünü Borçalı bəylərinə, zənginlərinə tutub
deyir:
"Ey gözəl Borçalının minlərdən dəm vurub təkəbbürlüklərindən kimsəni
tanımayan, özlərini pişrov sayan fitnəkar bəyləri, ağaları və qızıllı-gümüşlü
kəndxudaları!
Haçana kimi insafdan kənar olub ciblərinizin xatirəsi üçün özünüzü qəflət
uyğusuna məğlub edəcəksiniz?
Fəqir-füqərə, əlsiz-ayaqsız, heyvana bənzər "çoban-çoluqlar"ımızı oğurluğa,
yol kəsməyə, nahaq qan tökməyə və qeyri pis-pis işlərə iqva edəcəksiniz?
Tövrətövr hiylələr, məkrilər, böhtanlar və fitnələrlə başlarına döyüb, min-
min zəhmətlə, cövrü-cəfa ilə qazandıqları pulları əllərindən zülm ilə alıb
çöllərdə avara-sərgərdan qoyacaqsınız?"

Polisə qulluqçuları ilə siğə qardaş olub fəqir-füqəranın qan-təri ilə qazandığı pulu onların (polisə qulluqçularının) uğrunda xərc edəcəksiniz?

Nə vaxtadək eyşü-işrətə məşğul olub məclislərdə quru-quru millət tərəqqisi barəsində "gap" edəcəksiniz.

Bilmirsinizmi, boş "gap" ilə plov olmaz: yağ, düyü gərəkdir?

Haçan ətrafınıza nəzər yetirib həmsayələrinizdən ibrət götürəcəksiniz?

Məgər bu axır vaxt əziz, bəlakeş Qafqaz vətənimizdə vaqe olan nahaq qanlı hadisələr, top, tüfəng bomba səsləri siz borçalıları xabi-qəflətdən oyatmadımı?

Dost-düşmənlərinizi tanıdıb sizə yaxşı-yamanı bildirmədimi?

Məgər qəzetələr verdikləri məlumatlara nəzər yetirib görmürsünüz, eşitmirsinizmi ki, qeyri şəhərlərdə, ölkələrdə sizin din qardaşlarınız qeyrətə gəlib tərəqqi yolunda artıq hümmət, həmiyyət göstərirlər?".

Cənab müxbir kağızını bu sayaq yazıb Borçalı bəylərini, ağalarını, kəndxudalarını tərəqqi yoluna dəvət edir, lakin Borçalı zənginlərinə deyilmiş sözləri biz cənab müxbirə demək istəyirik:

"Əfəndim!

Fikriniz əla, niyyətiniz daha ziyadə pək gözəl!

Fəqət "plov olmaq üçün yağ, düyü gərəkdir!".

"Görməyirsiniz,eşitməyirsinizmi ki, qeyri şəhərlərdə, ölkələrdə sizin din qardaşlarınız qeyrətə gəlib tərəqqi yolunda artıq hümmət, həmiyyət göstərirlər...."

sözlərilə Borçalı bəylərini, ağalarını qeyrətləndirmək olmayacaqdır.

İnsan meymun misal bir heyvandır, "gördüyünü götürər".

Böyük Pyotr insanın bu psixologiyasını pək gözəl anlamışdı.

Bilirdi ki, Avropanın elm və fənnində tərəqqi etməyi barəsində quru sözlər demək, yazmaqla bir şey olmayacaqdır.

Gərək idi göstərmək, bu məqsəd ilə Peterburqu özünə paytaxt hesab etdi.

Oradan Avropaya "pəncərə" açdı, Rusiya milləti başlarını pəncərədən uzadıb Avropa millətlərinə "baxdılar" onlarda olan "elmi və fənni" yavaş-yavaş əxz etməyə başladılar. [...]

Görürsünüz, müxbir əfəndim!

Ruslar boş, mənasız sözlər ilə meydana çıxmadılar, "gördüklərini götürdülər",özlərini avropalılara oxşatdılar.

İndi siz gözəl niyyətlə meydana gəlib Borçalı bəylərini, ağalarını tərəqqi yoluna qoymaq istəyirsiiiz, biçarə fəqir-füqəranı onların fitnələrindən xilas etməyə çalışırsınız.

Onlara insaf nə olmağını bildirmək istəyirsiniz, fəqət hansı yol ilə, kimin və nəyin vasitəsi ilə?

Borçalı bəyləri, ağaları insandırlar, bunlar gərək görüb-götürsünlər, sizin din qardaşlarınız qeyri şəhərlərdə hümmət, həmiyyət göstəririlər deyib də keçmək olmaz.

Onlara müəyyən yol göstərməli, haman "qeyrət, hümmət, həmiyyət" görünən şəhərlərə "pəncərə" açmalı, tainki görüb-götürsünlər.

Məsələn, mən Borçalı bəylərinə nəsihət verən olsa idim, deyərdim: cənab bəylər!

Gözünüzü açınız, qulaqlarınızdan pambığı çıxarınız, görünüz, eşidiniz, Bakı kimi "kasıb" şəhərdə sizin din qardaşlarınız necə "qeyrət, hümmət, həmiyyət" göstəririlər.

Bakı camaatı elmin, fənnin, sənətin mənfəətini anlayıb qət ediblər ki, hamı gərək uşaqlarını oxutsun, bu səbəbdən Bakı gimnaziyalarında və ibtidai məktəblərində "uşaqlara" yer yoxdur.

Ona görə müsəlman uşaqları üçün təzə gimnaziya, realnı uçiliş və qeyri sənət məktəbləri camaatın öz xərcinə açılacaqdır.

Açılan məktəblər bəs etməməyinə görə uşaqları evlərdə müəllim tutub oxudacaqlar.

Müəllim isə indi azdır, ona görə Qori seminariyasını Bakıya köçürəcəklər və bir qeyri seminariya, darülmüəllimin açmaq üçün çox pul yığılıbdır....

Camaat yetim uşaqları da öz xərcinə oxudur!

Cəmiyyəti-xeyriyyəyə zəngin hacılar "böyük köməklik" edirlər, cəmiyyəti-xeyriyyənin kassası "dolub", böyük prosent götürməyinə görə cəmiyyəti-xeyriyyənin pulunu banklar götürmürlər....

Şəhərin küçələrində bir ayaqyalın arvad, bir başıaçıq yetim tapılmır....

Korlar, şillər, qocalar üçün bir darülcəza tikilir, kasıb, fəqir-füqəra üçün azarxana "bu yavuşda" qurtaracaqdır....

Bakıda çıxan qəzetələr camaata çatmır.

Bir nömrəni on-iyirmi adam bir yerə yığılıb oxuyur, qəzetələr çox olmağa görə camaat adlarını unudurlar.

Hamı qəzetələrə "Kaspi" deyirlər.

Adə, bir o müsəlman "Kaspi"sini gətir oxuyum, deyib qəzetələrin üstə ac qurd kimi düşürlər.

Bunların qəzetələrə olan həvəsi siyasi işlərində gözlərinin açılmağına səbəb olur.

Camaat, xüsusən müsəlman cavanları hürriyyət yolunda canlarını fəda etməyə, qanlarından, başlarından, var-yoxlarından keçməyə hazırlanırlar, kimyagərlik, qiyam və inqilab kimyagərliyi öyrənirlər.

Bu sənəti təhsil üçün Amerikaya qədər axın-axın gedirlər.

Gedirlər də orada öz icadkərdələri olan bombalara əvvəl-əvvəl özləri qurban olurlar....

Camaatın gözü hürriyyətin yolundadır.

Gündə Dumaya teleqramlar göndərir, "hürriyyət, müsavət, ədalət" istəyiriz deyirlər.

Dövləti özünə düşmən bilib Dumaya ümid bağlayıbdır.

Ancaq indi "anlayıbdır" ki, iki ilin ərzində nəhaq yerə tökülən qanlara səbəb dövlət imiş....

O ki, qaldı şəhər işlərinə, "tərəqqi" daha ziyadə aşkar olunur:

Qosudarstvennı Duma şəhər Dumasını da qeyrətə ətiribdir....

Bağları, səfiyyələri, daçaları özlərinə haram edib gecə-gündüz şəhərin barəsində "məşvərət" edirlər.

Çox söz lazım deyil, şəhərin işlərinə bir balaca diqqət etsəniz, Dumanın qeyrətini anlamaq olar: küçələr mərmər kimi tozsuz-torpaqsız, gündə iki-üç dəfə sulanır, suyun "bolluğundan" ağaclar, otlar təzədən göyərir....

Suyun "bolluğundan" Mixaylovski "balnisədə", azarxanada naxoşları vanna gərək olmasa da gündə "iki dəfə çimdirlər", belə işlər pulun gücü ilə olar.

Pul sarıdan şəhər kassası xoşbəxtdir. Kassa "dopdolu", qlasniyaların qeyrəti, hümməti "aşıb-daşıbdır". Belə olan surətdə şəhər abad olmazmı? Qaldı şəhərdən kənar promislalarda, zavodlarda işləyən fəhlələrin halı! Nə isə, axır vaxt xozeyinlər "insafa" gəlib fəhlələrin məvaciblərini artırıblar.... Təzə kazarmalar tikilir, hamamlar bina olunur. Fəhlələr üçün qiraətxanalar açılır, uşaqlar üçün yeni kitablar bina olunur.... Xülasə, böyük bir dəstgahdır! Bakı camaatı, "xüsusən müsəlmanlar" birdən-birə ayılıbdır, belə "qeyrət, hümmət, həmiyyət, müsavət, ədalət" bu vaxtadək görünməmişdi, bunları da bu yola qoyan hürriyyət olubdur.

Bakı camaatı, "xüsusən müsəlmanlar", "azadəliyi" "sevənlərdənmişlər", "azadəlik" veriləli gecələr "iş" görünür.

Hər kim hər kimi öldürmək istəsə, gündüz günorta çağı bazarda və ya bir qeyri qələbəlik, tünlük yerdə aşkara öldürə bilər....

Oğurluq həmçinin gecə olmur, gündüzlər olur....

Buyurunuz, müxbir əfəndim! Borçalı bəylərinin zülmündən dad çəkən yoldaşımız!

Bəylərinizə, ağalarınıza, qızıllı, gümüşlü kəndxudalarınıza nəsihət edəndə Bakını heç vaxt unutmayınız.

Bakı Qafqazın "gözü" hesab olunur.

Buraya böyük ümidlər bağlanır idi və bağlanır....

Burada olan "tərəqqini" görüb bilsəydiniz, yəqin ki, Borçalı bəylərinə "üstüörtülü" qeyri şəhərlərdə din qardaşlarımızın "tərəqqi"sindən söyləməzdiniz, aşkara deyərdiniz: ay Borçalı bəyləri, baxınız Bakı müsəlmanlarına, "ibrət" ediniz. Ola bilsin ki, Bakı borçalılara uzaqdır, əlləri çatmır.

"tərəqqi"nin əsərini görmürlər, hiss etmirlər....

Belə olan surətdə onlar Tiflis camaatının, xüsusən oradakı müsəlmanların hümmət və həmiyyətlərinə diqqət etməlidirlər.

Orada da fəna işlər görünür.

Tiflis müsəlmanları ittifaq edib qət ediblər ki, erməni-müsəlman hadisəsindən sonra şəhərlərə, kəndlərə başaçıq, ayaqyalın yetimləri ilə qaçan sahibsiz arvadları vətənlərinə qaytarsınlar.

Bunların "qeyrəti" qəbul etmir ki, sahibsiz arvadlar, ya əllərindən var-yoxu gedən kişilər qeyri şəhərlərdə, kəndlərdə qalıb dilənçilik etsinlər.

Bunların "insafı" rəva görmür ki, Tiflis kimi şəhəri atıb qeyri yerləri özlərinə vətən etsinlər....

Bəli, bu barədə böyük məclislər qurulur, gecə və gündüz məsləhət olunur; talan olmuş vətəndən sərgərdan düşmüş vətəndaşlarına nə tövr kömək etmək məsələsi hal-hazırda müzakirə olunur.... Ruhanilərimiz bu məsələni

ruhanilərə dair məsələlərdən baş bilib öz

məclislərini pozurlar, indi buna məşğuldurlar....

Borçalılara "ibrət" üçün bu da az olsa, Gəncəni göstərmək olar. Əhli-Gəncə duxovni seminariya açmaqda böyük bir "qeyrət" göstəriblər. Bir ayın ərzində bir "milyon" pul yığıb "məscid hücrələri"ndən bir "böyük imarət" tikdirirlər....

Yerin bolluğuna və pulun çoxluğuna görə haman yerdə "duxovni akademiya" üçün də imarət tikmək fikrindədirlər....

Xülasə, nerəyə baxırsınız, ürəyinizə "fərəh" gətirən əməllər görünür....

Belə qəlbimizi şadlandırıran, bizə ürək verən "qeyrətimizi", "hümmətimizi", "həmiyyətimizi" artıran şey birmi, ikimi, üçmü?

Hankı şəhərə baxsanız, müsəlmanlar böyük "tərəqqidə", böyük "səadətdə" bulunurlar.

Lakin Borçalı bəyləri, ağaları kimi qeyri-ölkələrdə xabi-qəflətdə qalanlara təəccüb etməlidir!

Nə əcəb bunlar qeyri şəhərlərdə din qardaşlarının hümmətini görüb, ya eşidib hümmətə gəlməyiblər?....

Yoxsa görüblər, eşidiblər....

Ruslar Avropanın mədəniyyətini "anlayan" kimi bunlar da "millətpərəst" nə olmağını anlayıblar. "Millətpərəst" olublar....

Yağsız, düyüsüz plov bişirmək istəyirlər....

"Şəksiz, gördüklərini götürüblər....".

Xeyr, əfəndim!

Meymun xasiyyətini insandan almaq olmaz, Bu bir təbii şeydir.

İnsan özünü nahaq yerə çətinə salmaz.

Bir şeydə, ya bir işdə məxsusi mənfəətin olmadı, nə lazımdır onun künhünə getmək.

İndi hamı özünə "millətpərəst" deyir.

Ah, nə olar!

Borçalı bəyləri özlərinə "millətpərəst" deyəndə böyükmü şey olar....

Hal-hazırda bu, moda hökmündə olubdur.

Cənab Qoremiyin də özünə "millətpərəst", "vətənpərəst" deyib kəndliləri acından qırır, təqsirsizləri qazamatlarda aylarla saxlayıb onlara ağlagəlməyən əziyyəti veririr.

"Millətpərəstlik", "vətənpərəstlik heysiyyəti" daha ziyadə artırsa, "patriotlar" biçarə cühdəların evlərini talan etdirirlər, kişilərini, arvadlarını qırdırır uşaqlarını yetim qoyurlar; biçarə müsəlman ilə erməniləri bir-birilə vuruşdurub Qafqazın torpağını nahaq qana boğar və ortaya bir Komissarov deyil, yüzrlə komissarovlar çıxardıb Peterburqun gizli, qara və qaranlıq bir guşəsindən deyirlər ki:

"Qətl və qarətlər bizim əlimizdədir, onları qayıran bizik: istərsək on kişilik, istərsək on min kişilik qətl və qarət tərtib edəriz"....

Əfəndim, "tarixi" olan bu sözlər vətənpərəstliyin ən uca mərtəbəsidir!

Siz də bu cür mü vətənpərəstlik, millətpərəstlik istəyirsiniz?

* * * * *

(5)

Ölmək sənə gər verərsə dəhşət,

Müştaqi isən bəqa və ömrün.

Cəmiyyətə sən gəl eylə xidmət,

Qüdsiyyətin anla belə ömrün.

Baqi bu cahanda tək camaat,

Hər fərdə bəqa onunla qismət.

ŞİLLER

Nə gözəl sözlər!

Nə hakimənə fikirlər!

Bəli, istəyirsiniz adınız baqi qalsın, tək özünüz üçün, öz nəfsiniz üçün yaşamayınız, əmcinslərinizi arayınız, arayıb tapınız, sonra toplanınız, cəm olunuz və cəm olub birlikdəümumi və müştərək bir məqsədə çalışınız. Təkliddə ədəninizlə bu əfkarınız, amalınız, mənəviyyatınız dafani olar, fəqət ümumi işdə çəkdiyiniz zəhmətlərin asarı baqi qalar, çünki baqi qalan ancaq "camaat" olacaqdır....

Haman camaatdan ötrü çəkdiyiniz zəhmətlər, əlbəttə, baqi qalıb isminiz həmişə zikr olunacaqdır.

Biz istərdik Şillərin bu sözləri qızıl suyu ilə, gözəl xətt ilə yazılıb bir qitə, bir lövhə halında hər üsəlmanın evində gözə dəyən yerlərə asılsın, tainki uşaqlarınız həməvaxt oxuyub əzbər edə bilsinlər, bəlkə əzbər edə-edə axırda bu sözlər qəlblərində yer edib, gələcək balalarımız indiki kəsaləti bədbəxt millətin üstündən götürələr.

Yüz illər ilə əqlini, ixtiyarını buxovlatmış "camaatı" buxovdan xilas edib insaniyyət, camaat, millət, vətən nə olmağını və hankı yol ilə yerləş edib insan cərkəsinə daxil olmağını bildirələr....

Biz doğrusu, hal-hazırda həyatını "sürükləyən" camaatdan bir şey gözləmiriz....

Bunların tərbiyəsilə böyüyüb axırda camaatın üzvü və hətta pişvaz olanlara da böyük ümidlər bağlamırıq.

Özləri nə edirlər, nə etmişlər ki, "bunların" vasitəsilə tərbiyə alanlar da bir hümmət, bir qeyrət, bir həmiyyət göstərələr.

Bəlkə ikinci, hətta cürətlə deyə bilərik, üçüncü arxa, üçüncü bətn bizim başımızı bir yerə yığıb bizim də "insan" olmağımızı andıralar, bizə də "camaat" olmağa qabiliyyətimizi göstərələr.

Biz ümidimizi ancaq bunlara bağlamışıq.

Yoxsa bu nə həyat?

Nə dolanacaq?

Nə camaat?

Nə insaniyyətdir?

Siz güləcəksiniz, deyəcəksiniz, əcəba, bu silsilənin ikinci, ya üçüncü bətnlərində nə olacaq, ya gələcək balalarımız nə işlər görəcəklər!

Bizə nə?

Dərdimiz indi azmıdır ki, bir də yüz il bundan sonra nə əhvalatlar olmağının dərdini çəkək?

Siz təəccüb edəcəksiniz, lakin sizin böylə sözlərinizə biz təəccüb etmiriz.

Sizintərbiyəni, dolanacağa təsəvvürünüzü bilib də, siz bizə tutduğunuz irada irad etmiriz....

Biz çox da dedik ki, iisən tərəqqi üçündür.

Bu gün dünyaya gəlib-gedən sonradan yeni dünyaya gələndə bir yol "gərəkdir" göstərsin, tainki yeni dünyaya gələnlər bunları insan görüb daha ziyadə tərəqqi edələr, tərəqqi yolunu "sirati-müstəqimi" qayadan-daşdan, tikandan, quyudan, uçurumdan təmizləyib insan üçün ümumi bir nöqtəyə, bir kəbəyi-amala yerləş etməyi daha ziyadə asan edələr....

Nədir o bir nöqtə?

Hanı cəmi bəşəriyyətin qibleyi-müştərikəsi ki, bütün insanlar xah müsəlman, xah nəsrani, xah yəhudi, xah bütperəst o nöqtədə ittihad edə biləcəklər?

Hansı bir nöqtədir ki, insan hamı nöqtəyə bir az çatıb da rahat nəfəs alacaqdır?

Özünü həqiqət dünyanın padşahı görüb, verilən nemətlərin qədrini bilib onu bəxş edəndə mədhlər söyləyəcəkdir?

Biz həmin nöqtəyə hürriyyət adı qoysaq, siz yenə gözlərinizi açıb təəccüblə bizə baxacaqsınız, sonra aşkar deməsiniz də, fikrinizdən keçirəcəksiniz....

Ah, biçarə nə yaman səhvədir.

"Sizin" fikrinizlə dünya, həyat nə olmağın düstürü anlamamağımıza istehza edəcəksiniz.

Lakin biz yenə də "sizin" istehzanıza təəccüb etməyəcəyik, niyə də edək?

İnsan hamı bir təsəvvüdə olsaydı, biri hürriyyət yolunda can verərkən, ol biri hamı yarımcan cəmdəyi ayağı ilə çığnamazdı....

Yox, əfəndim!

Təəccüb etməyəcəyik.

Rus şairlərindən biri deyir:

"Həyat axmaq bir zarafətdir"....

Siz də belə bir təsəvvüdə olsanız, kimin sözü var!

Siz də hürriyyət barəsində bir qeyri fikirdə olmağınızı söyləməsiniz, kim bir şey deyə bilər?

Biz hürriyyəti belə anlamışıq, biz deyirik:

sizi yaradanı arayırsınızsa, onun göndərdiyi əhkamı sevirsinizsə, hürriyyətə çalışınız....

Siz deyirsiniz:

hürriyyət odur ki, mənim heç kəsdən möhtaclığım olmasın.

Vaxtı fəvq etməyib yalan, doğru öz dolanacağımı xoş keçirməkdən ötrü pulum olsun.

Pul ki, oldu, "hürriyyət", yəni azadlıq əlindədir.

Heç kimsədən ki, ehtiyaclığın olmadı "azadə" bir adamsan, nə istəyirsən elə, nə qədər kef çəkirsən çək, "kimi" istəyirsən al, "kimi" istəyirsən sat, "kimi" istəyirsən öldür, ya öldürt, "kimi" istəyirsən "dirilt" daha bundan artıq mı da "azadəlik?".

"Pul hüriyyəti" olan vaxt kimdir mənim yolumu tutan?

Kluba da gedərəm, teatrda lojada da oturaram.

"Məni" əvvəl oraya qoymayan adamlar ilə "bərabər" oturub çörək yeyərəm, şampanı içərəm, hələ istəyirsən tans da edərəm.

Buyurunuz, bu da sizin "bərabər", müsavət istədiyiniz!

Məndən ədalətmi gözləyirsiniz, buyurunuz: bundan müqəddəm bir adam əmanət tapşırılanda onu alət edirdim, indi etməyirəm.

Ancaq prozent alıram.

Bundan müqəddəm yüzə otuz prozent alırdım, indi on eləmişəm.

Bundan müqəddəm iki-üç arvad alanda köhnələrini zirzəmidə saxlayırdım, təzəni yuxarı mərtəbədə.

Birinə zər alanda, o birinə çit alardım, birinə can deyəndə, digərinə çor deyərdim; indi xeyr, hərəsinə ayrı ev tuturam, köhnəyə zər də almasam, çıpaq da qoymuram, çor da deməsəm, aylar ilə üzünü görmürəm....

Buyurunuz, bu da sizə ədalət.

İndi görürsünüz ki, hər şey, yəni "hüriyyət" cəmi "quyruqları ilə" bir pula bənddir.

Pul oldu, "hüriyyət" də olacaqdır.

"Müsavət", "ədalət" də onunla belə....

Yox, çaşmısınız, düz yoldan kənar düşübsünüz, zülm pulsuzluqdan olar....

Bir yaxşı fikir ediniz, yəqin ki, mənim sözümlə təsdiq edərsiniz, daha bundan sonra zəhmət çəkib hüriyyətdən dəm vurmazsınız.

O ki, qaldı cənab Şillərin sözlərinə, yəni öz adını öləndən sonra baqi qoymaq istəyənlər gərəkdir camaat işinə qarışalar, o da bizim təsəvvürümüzə düz deyil.

İsmi baqi qalmaq üçün övlad lazımdır.

Lakin övladın üçün çalışıb onu "bizim hüriyyətə" çatdırmaq, biz

"hüriyyəti" pul qazanandan sonra hiss ediriksə, övladımız uşaq vaxtından haman "hüriyyəti" hiss edəcəkdir.

Klublarda, estoranlarda, qəstirlərdə "azadə" kef çəkəcəkdir.

Madonnalara "yüzlüklərdən yorğan qayıracqdır", adı hər yerdə çəkilib deyəcəklər:

"bu filankəsin oğludur!"

Bu da siz buyurduğunuz "tərəqqi" yolunu asan etmək!

Bu da isminin baqi qalması!

Daha nə istəyirsiniz?!

Məqsədimiz bir ikənyolumuz ayrıdır.

Siz bir yol ilə gedib istəyirsiniz hamı hürriyyətə çatsın, mən bir ayrı yol ilə gedib öz nəfsimi "hürriyyət"ə çıxarmaq istəyirəm.

Hamı mənim kimi hərəkət etsə, axırda görərsiniz ki, hamı "hürriyyətə" çatıbdır....

Bəli, cənab qare.

Belə bir "hakimanə" sözlərinizə də yenə də təəccüb etməyiriz.

Nə vermişik ki, nə də tələb edək?

Nə vaxt biz sizə hürriyyət nə olmağını söylədik?

Nə vaxt?

Nə vaxt yaxşını yamandan ayırıb sizə tərbiyə verdik?

Nə vaxt yaralarınızı açıb da əlacını göstərdik?

Bizə belə sualları verməkdə haqqınız var.

Lakin əsil səbəb kim oldu?

Kim idi bizim ağzımızı yüz illər ilə bağlayan?

Kim idi bizi ana dilinə həsrət qoyan?

Kim idi milli hissiyyatımızı mürur ilə puç edən? [...]

Kim idi "Tarixi-müqəddəs"i xarici dildə oxutduran?

Kim idi səni özünə qul edib cəmi ixtiyarını çiğnayan?

Bizmi, ya bizdən bir qeyrisi?

Bu bir ilin ərzində top-tüfəng, bomba səsi, talan olmuş kəndlər, ayaqyalın, başaçıq, vəhşi kimi öz yollarından qaçanlar, küçələrə tökülən yetimlər sizi ayıltmadımı?

Dostunuzla düşməninizi tanımadınızmı?

Ya tanıyıb da anlamadınız.

Bütün bəlanın içində olarkən, dininiz, diliniz əldən gedərkən, camaatınız qaranlıqda boğularkən, ancaq öz nəfsinizi bəsləməyə məşğul idiniz....

Biz öz günahımızı gizlətməyəcəyiz. Bizə cürətsiz, xəyanətçi deməyə ixtiyarınız var.

Biz indi əlimizə qələm götürüb sizi toppuzlayan bu işlərin hamısını bilib də, anlayıb da əlimiz qələm tutarkən, başımız işləyərkən, vaxtında yaralarımızı cürət edib açmamışıq.

Kərpici kərpic üstə qoymamışıq.

Canımızı haqq yolunda fəda etməmişik.

Bunlar hamısı haqq!

Hər nə desəniz haqqınız var....

Lakin bu bir ilin ərzində özgələr vasitəsilə bir növ ixtiyar alıb meydana çıxmışıq, cürət edib doğru, haqq yola dəvət etmişik.

Keçən səhvlərimizi yavaş-yavaş düzəltməyə ciddü-cəhd edirik.

Siz camaat bunun müqabilində nə etdiniz?

Heç bir şey etməyirdiniz, laməhalə yüz illər ilə həsrətində olduğumuz
"cəmiyyəti-xeyriyyə"yə kömək edə idiniz.

Kor, şil, yetim, sahibsiz oxuyan uşaqlarımız əlləri qoltuqlarında qalıb
"cəmiyyəti-xeyriyyə"dən kömək gözləyirlər....

"Cəmiyyəti-xeyriyyə" isə bacardığı yerədək kömək edib, indi qalıbdır
pulsuz.

Bir belə "cəmiyyətə" kömək edib onun halından xəbərdar olmayanda daha
danışmağa da hünərimiz olacaqmı?

Yox, əfəndim!

"Cəmaat" nə olmağını hələ anlamamışıq.

Anlamağımıza da çox qalıbdır. Biz ikinci, üçüncü bətn silsiləsini gözləyirik,
sizin balalarınızdan olan balalar bizim sözlərimizi anlayıb dərdimizi, camaat
nə olmağını anlayacaqlar.

Anlayıb da dərdimizə çarə tapacaqlar; onu da yəqin ediniz: sizin nəvələriniz
sizinüstünüzə, sizin hürriyyətə olan təsəvvürünüzə güləcəklər.

Sizə istehza edəcəklər, sizə indi Dumanın qovulmağı əsər etməyirsə, sizin də
həyatınızın fani olmağı əsla onlara əsər etməyəcəkdir.

Çünki siz təkliddə çalışıb-çalabadınız, camaat işinə qarışmadınız,
qarışsaydınız, qalardınız baqi....

* * * * *

(6)

Bu gün məşhur rus şairlərindən Krılovun "Abirin və gilab" ünvanında olan
hekayəsi xatirimə gəlibdir.

Çox pürməna bir hekayədir!

Qulaq veriniz:

"Bir gün iki yoldaş yol ilə keçirlər və öz işləri haqqında söhbət edirlər.

Birdən dərvezanın altından bir böyük it "öö ... öö" edib bunlara hürdü.

Bunun səsinə bir neçə it hürməyə başladı.

Bir az keçmişdi əlliyyə qədər it cəm oldu.

Yoldaşların biri istədi bir daş götürüb bunlara atsın.

O biri yoldaşı buna mane olub dedi:

"Qardaşım, dur, dur, sən səhvdesən, bir daşla sən itlərin səsinə

kəsməyəcəksən, bəlkə daha ziyadə hirsəndirib hürməyinə bais olacaqsan.

Yaxşısı budur ki, öz yolumuz ilə gedək.

Mən bunların xasiyyətinə yaxşı bələdəm".

Həqiqət, bunlar on addım qədər irəli keçəndən sonra itlər yavaş-yavaş səslərini kəsdi.

Bir azdan sonra səsləri heç çıxmadı.

Bu hekayədən sonra cənab Krılov qissədən hissə nə olduğunu söyləyir: ürəkləri büğz və fəsadla dolu olan həsud adamlar hər nəyi görsələr mütləq ona irad tutub hürmək istərlər.

Sən isə öz yolunla get, bunların "öö ... öö"-sünə qulaq vermə, hürərlər, hürərlər, axırda səslərini kəsərlər.

Tarixi-ədəbiyyatdan belə məlum olur ki, bu hekayədə Krılov kəndi halını yazıbdır.

Bunun gözəl və mənzum hekayələrinə vaxtında həsəd aparən çox imiş.

"Krılov yazmaq bacarmayıb, ya pis yazır, ya yazdığı hekayələrdən insana mənfəət yoxdur"--deyib həsud münəqqidlər hürərlərmiş, havlarmışlar, halbuki Krılovun yüz iyirmi il bundan müqəddəm nəzm ilə yazdığı hekayələr, misallar, indi də məktəblərdə oxunur, əzbərlənir, hər kəsi müstəfid edir. Rusca bir oxuyan tapmazsınız ki, İvan Andreyeviç Krılovu tanımasın.

"Krılov baba" hamı mütəməddin millətlərdə məşhurdur.

Buna "baba" qocalığına görə demirlər, bəlkə dünya görmüş bir nəsihətçi olduğuna görə deyirlər.

Bəli, Krılov baba zikr olunan hekayədə öz halını qələmə gətirsə də, bizə də bir böyük dərsi-ibrət vermiş olur.

"İt hürər karvan keçər, yel qayadan nə aparar" türk məsəli kimi bizə deyir: ağılları paslanmış, gözləri korlaşmış, ürəkləri bürz və həsədlə dolmuş, qabiliyyətsiz, korafəhm adamların "öö ...

öö"-sünə, qeyli-qalına heç bir vaxt qulaq verməmək, onların taqsırlarından keçmək.

Hürərlər, qoy hürsünlər, sən başını aşağı salıb öz işinin dalınca get.

Hövləyə-hövləyə axırda yorularlar, səslərini kəsərlər, vicdanları varsa, bir az qızararlar, dillərini açmağa daha utanarlar....

Vicdanları varsa!

Vicdanları yoxsa, qızarmasalarda axırda yorulub pis hərəkətlərindən əl çəkərlər.

Hər halda, bu adamları ağılları paslanmış, gözləri ümməyə düşər olmuş, əllərindən "öö ...

öö"-dən başqa bir şey görməyən acizlərdən hesab edirik.

Çünkü bu biçarələr bir şeyə irad tutanda xəbər alsanız nə tövr etmək yaxşıdır, nə tövr yazmaq, ya nə tövr dolanmaq, ya nə tövr söyləmək, bunlar həmişə cavab verirlər:

"Biz belə istəyirik, kefirmiz belə istəyir".

Nə səbəbə?

Dəliliniz nədir?--suallarına bunlardan cavab gözləməyiniz.

Gözləməyən surətdə, bunlar ilə nə söhbət etmək?

Qoyunuz yorulanadək hürsünlər!....

Hürsünlər.

Amma bu hürənlər də özlərini camaat üzvü hesab edirlər.

Binaəleyh bunların yaman sifətlərini aşkara çıxarmaq lazımdır.

Kərrat ilə yazmaq, fəna hərəkətlərini, ağılsız, fikirsiz sözlərini üzlərinə çırpmaq vacibdir.

Camaata gərək bildirmək ki, sənin aranda belə bir ağılları gözlərində, tərbiyədən məhrum üzvlər var:

ona andırmaq ki, belə adamlar ilə nə tövr rəftar etmək.

Bunların hərəkətlərini örtüb-basdırmaqmi, yainki açıq-aşkara elanmı etmək, tainki camaat bilib özlərini və uşaqlarını bu bədbəxtlərin yaman sifətlərindən xilas etsinlər.

"Hürənlərin" bir qismi var ki, onları diqqətsiz qoymaq olmaz!....

Yəqin ediniz ki, bu qism "hürənləri" diqqətsiz qoysa idik, indi Rusiyada qırqımutlar, kruşivanlar və əmsalı çoxdan vətəni "alt-üst" edib öz məqsudlarına çatmışdılar.

Çoxdan hürriyyət bayrağını darmadağın dağıdıb biçarə kəndlini yenə də yüz illərlə ayaqyalın, başaçıq, yarı buğda, yarı arpa qara çörəyə möhtac oymuşdular.

Bunların gizblərini, iftiralarını, böhtanlarını hər saatda, hər dəqiqədə üzlərinə vurmasaydılar, biçarə yəhudi millət" indi rus torpağından yox olmuşdu.

Biçarə müsəlmanlar, ermənilər indiyədək bir-birinin qanını içə-içə Qafqazı Səhrayı-Kəbirə çevirmişdilər.

Hər iki millətin yurdlarında bayquşlar uluyacaq idi!....

Kazanlılar, başqırdlar və qeyri müsəlmanlar çoxdan missionerlərə yem olmuşdular....

Əşxasi-müzürrun böyük bəla olmaqlarını camaata vaxtında məlum etsə idilər, yəqin ki, yapon-rus davasında milyonlarca canlar tələf olmaz idi!....

Bəli, bunlar "hürürdülər, uluyurdular", camaatı uçuruma dəvət edirdilər....

Lakin çirkin məqsədlərinə çatmadılar, vətəninə, millətini, camaatını sevənlər ittifaq və ittihad edib bunların müqabilinə çıxdılar, uçurumu aşkar göstərüb, qeyri bir yol göstərdilər.

Nicat yolunu: hürriyyət, müsavət, ədalət nə olmağını və nə tövr hərəkət edib qaranlıqdan işığa çıxmağın təlim-tərbiyəsini vaxtında verdilər....

Verib də bütün vətəni yüz milyon nüfusu tövrbətövr bəlalardan xilas etdilər, yüz illərlə paslanmış ağır zəncirləri dağıtdılar....

Xeyr, əfəndim, bir zamanlar qudurmuşların "öö ...

öö"-sü böyük bir bəla olmuş idi.

Hürənlərin sözlərinə, fikirlərinə, hərəkətlərinə diqqət etməmək olmazdı.

Olmazdı deyiriz, ondan ötrü ki, bu qudurmuş qurdların cözlərinə qulaq asan var idi.

Onlara aldanan, onların "öö ...

öö"-sünü, ulamasını zümzümə və nəğmə hesab edənlər var idi, qaranı ağ, ağı qara yerinə işlədən az deyil idi və deyildir də!....

Bəli, hürmək də var, hürmək də.

Açıq söyləməli: hürənlərin "öö ...

öö"-sündən, hərəkətindən ümumi camaat işinə bir zərər gəlsə, onların ağızlarını bir növ ilə, ya heç olmazsa bir üsul ilə yummaq, bağlamaq lazımdır.

Hər halda, bunlara qulaq asılmalıdır!

Adamın dalınca, ya xeyr, özünə çox şey deyərlər, xüsusən indi ki, azadlıq verilibdir, nə istəyirsən söylə, kimə irad tutursan tut, kim-kimədir! Məsələn, bundan müqəddəm bağda iki arvad bir yerdə oturanda söhbətləri bu idi: bu arvadın libası çox uzundur, o qızın paltarının rəngi şlyapasına yaraşmır, filan xanım gəzəndə boynunu əyir....

Nə bilim, daha nə tövr iradlar.

Lakin bu sözləri bir-birinə "pıçı-pıçı" edib yavaşcadan söyləyirdilər.

İndi xeyr, azadlıq verilməyə görə, görürsünüz öz iradlarını, diqqətlərini açıq-aşkara söyləyirlər. [...]

İnanmırsınızsa, buyurunuz bağa, qızlar, arvadlar oturan yerdə oturunuz, qulaq asınız, görərsiniz belə cəfəngiyat ilə məşğul olan az olacaqdır.

Bu da azadliyin səbəbinə; indi xanımlardan, qızlardan "bu gün filan teleqramı oxudunuzmu?

Filan yerdə böyük iğtişas var, eşitdinizmi?

Filan vəzir istefa verir, hürriyyətin filan mücahidi-məşhuru həbs olunubdur".

Belə söhbətlər eşidərsiniz.

Nə isə, indi söhbətlərin zəmini dəyişibdir.

Ağıllar, zehnlər qeyri yerdə, qeyri məsələlərdə işləyir, irad söhbəti eşidəndə də bir məqalənin, ya bir nişanın pis, yaxşı yazılmağı barəsində eşidirsiniz, ya xeyr, filan fırqənin əqidəsi yaxşıdır, ya pisdır, filan fırqə səhv edir, ya düz yol ilə gedir.

Həqiqət, dürüst diqqət etsəniz, görərsiniz ki, zəmanə təğyir tapıbdır. Adamlar təhəvvül edibdir, bəli, adamlar birnöv təhəvvül edibdir ki, indi bir "parə kişilərimiz də" irad tutmağa ayaq qoyublar, allaha şükür, "azadəlik" bizə də sirayət etdi.

Bundan əvvəl "bir para cavanlarımız" arvadlara irad tuturdular, onların hərəkətlərinə, paltarlarına baxıb diqqətlərini söyləyirdilər.

İndi "azadəlik" verilməyinə görə kişilərə də irad tuturlar.

Məsələn, bu günlərdə "bir para cavanlar" bağda bir böyük ittihad və ittifaq edib gələnin-gedənin üst-başına, ağzına, burnuna, bıığına, saqqalına baxırmışlar....

Axırda ittifaqlarını göstərmək üçün oxumuş müsəlmanlardan birinə götürüb bu məzmununda bir kağız yazırlar:

"Filan, təvəqqe edirik, saqqalınızı erməni saqqalına oxşatmayasınız".

Ha, ha, ha!

Gülürsünüz!

Əfəndim, gülməyiniz, əfəndim!

Doğru sözumdür, yoxsa inanmayırsınız, kağızı alan mənim üstümə gəlmişdi, şikayət edirdi.

Deyir, görürsünüzmü, bizim "bir para cavanlar" nə ilə məşğul olurlar.

Bundan sonra gəl "bunlar" üçün işlə, qanını xarab et....

Hətta yazanların adları da məlumdur.

Camaat "ağıllı", "kamallı", vaxtın təqazasına görə söhbət edən belələrini bilmək istəsə, qəzetəsiz elan etmək olar, çünki layiq görməyirik "belə cavanlar kompaniyasının firmasına ləkə vurulsun".

Ondan savayı, bu "firma" onsuz da məşhur imiş.

Mən ancaq bilməyirmişəm.

İndi mən də bildim.

Bu "firmanın" üzvlərindən russki-tatarski şkolalarında oxuyublar, rusca oxuyublar.

Ola bilməz ki, Krılov babanın hekayələrini oxumamış olsunlar.

Ey bədbəxt millət! Dərdimiz, qəmimiz azalmaqdansa, gün-gündən çoxalır; fəryadımız kəsilməkdənsə, gün-gündən ucalır; gözümüz açılmaqdansa, gün-gündən örtülür. Ağlımız seyyəl tapmaqdansa, gün-gündən paslanır....

Belə iradları bundan müqəddəm mollalardan, qocalardan eşidirdik, indi "cavanlardan" eşidirik.

Afərin, gələcək millət balalarının atalarına!

Afərin, etdiyiniz "ittifaq"!

Siz filan oxumuşa saqqal barəsində nəsihət veribsiniz, lakin mən də sizə nəsihət verməsəm də ürəyimdə olanı deyəcəyəm:--Zavallı cavanlar! Bir

adamın saqqalı barəsində ittifaq etməkdənsə, Şişə kəndlərində
acıdan, susuzluqdan, dərmansız, köməksiz, yurdları viran, uşaqları yetim
qalmış din qardaşlarınızın barəsində ittifaq edib hərəniz bircə manat göndərə
idiniz....

Onda bilərdik ki, dini-islamı saqqal ilə tanımayıbsınız....

Bu yolda iradınız diqqətə alınardı, bu yolda sözləriniz eşidilərdi....

Fəqət bu hərəkətinizdə Kırılov baba sizə cavab verər.

* * * * *

(7)

Məndən sorsalar:

Bakıda ən yaxşı şey nədir?

Mən hazır cavab bir adam olmasam da, deyərəm ki:

Bakıda ən yaxşı şey aydınlıq gecələrdir!

Həqiqət, bu vaxtadək Bakıda aydınlıq gecələrə diqqət etməyibsiniz isə,
yainki bir para adamın istilahlə "müşəri gözü ilə" baxmırsınız isə, dürüst
diqqət ediniz, bir də "müşəri gözü ilə" baxınız: nə gözəl, nə lətif, nə qədər
əzəmətli gecələr görərsiniz.

Nə qədər ali hissiyyat oyandıran bir mahtab müşahidə edərsiniz.

İndi əsil vaxtdır.

Ay getdikcə böyüyür, getdikcə gözəlləşir; böyüdükcə, hilal bir bədrə
təhəvvül etdikcə, hissiyyat artırır.

Bunu da əlavə edəlim ki, Bakıda Kaspi deryası olmasa idi, qəmərini də bir o
qədər hüsnü, lətafəti olmaz idi!

Bu axşam həqiqət, derya kənarına çıxınız:

ya Naberejnidən deryaya, deryada duran, ya gələn, ya gedən paraxodlara, ya
xeyr, balaca lodkalara--"əcəl çömçələrinə" bir dürüst diqqət ediniz.

Pulunuz varsa, faytona minib Bayıla gediniz, ətrafı oradan seyr və tamaşa
ediniz, ya xeyr, Lovis paraxoduna bir neçə şahı verib dənizə çıxınız, görünüz
ətraf nə gözəl mənzərə əxz edir.

Şübhəsiz, sizə də bəzi hissiyyati-aliyədən nəsibələr olacaqdır.

Bu vaxtadək məhəbbət nə olmağını bilmirdiniz, hiss etmərdiniz isə, indi
biləcəksiniz, hiss edəcəksiniz.

"Məhəbbət" sözünü işlətdiyim üçün, xuda eşqinə, başınızda qeyri bir fikir olmasın.

Sonra deyərsiniz ki, mən sizi guya "eşq və məhəbbətə" dəvət edirəm, zənn edərsiniz ki, mən sizin bəlayi-eşqə giriftar olmanızı və şüurunuzu itirib Məcnun surətinə düşməni istəyirəm.

Xeyr, hissiyyatınız bir az da çox olursa, qorxuram ki, özünüzü dəryaya belə atarsınız.

Yox, əfəndim, mən belə işlərə dəvət etmirəm, bir də elə bir halın vaxtı keçibdir, haman halət, yəni məhəbbətə mübtəla olub dəryaya düşmək, ya tapança ilə öz-özünü vurmaq, ya karbolka içib zəhərlənmək halətlərinin cümləsi ancaq bahar fəslə olar.

Xeyr, əfəndim, mən belə yola dəvət etmirəm və edən də deyiləm.

Mənə nə düşübdür özgənin qanına səbəb olam.

Və bir də belə şeyə dəvət etmək olmaz.

Demək olmaz ki, ey filan, gəl məhəbbət bağla, aşiq və divanə ol, Məcnun ol düş çöllərə.

Belə işlər dəvət ilə olmaz, hər kəsin öz həyatına bağlı bir keyfiyyətdir.

"Göz gördü, könül sevdi" istə, o qədər, yoxsa dəvət, təşviq ilə bir şey çıxmaz.

Mən ancaq sizin məhəbbətinizə asimandakı mahı nail etmək istəyirəm.

Mən ancaq demək istəyirəm: gündüz məşəqqətdən qurtarandan sonra bir az rahat olmaq istəsəniz, Bakıda təmiz hava

çəkib cisminizə, ruhunuza, ağlınıza bir növ asudəlik, rahatlıq verə bilərsiniz....

Həqiqət hal, çox çətinidir:

səhərdən axşamadək "çirt-çirt" bir hesabdır, davam edir; bəli, filan xozeyin bu qədər mazut istəyibdir, putu filan qəpikdən, edər min neçə manat, ya xeyr, filan ağanın vekselinin günü tamamdır, gərəkdir prosent alına, ya dəyişdirilə, ya filanın vekselinə protest etmək, yəni evini yıxmaq....

Bəli, çotki əlinizdə çirt-çirt işləyir.

Bir çotki "çirtlasa" yenə yaxşıdır, yoxsa, dəftərləri oxumaqdan, yazmaqdan, "gözünüzün qarası gedər".

Onsuz da burada göz ağrısı çoxdur, "gözlər zəifdir", əlildir, bir az da çox işləsəniz göz həkimlərini Bakıdan qaçırsınız.

Belə çətin, "göz qarası" aparan zəhmətlərdən sonra hansı "insafli" adam cürət edib sizə deyə bilər: a filan, hərdənbir qəzetəyə də bax.

Xeyr, bu sizin haqqınızda böyük zülmüdür.

İnsana göz bir kərə verilir.

Gözün də zəifləşəndən sonra nəyə lazımsan?

Saqqal deyil ki, həna, ya rəng qoyub həmişə cavan görünəsən, zarafat etmək olmaz, bu gözdür, əfəndim.

Həmçinin ağla, ruha da çox zəhmət vermək olmaz.

Səhərdən axşamadək oturub fikir edirsiniz: nə tövr etmək ki, bir milyon iki milyon olsun, ya mağazanı böyütmək, ya xeip, bir mərtəbə evi iki-üç mərtəbə qaldırmaq.

Belə fikirləri edib ağılnızı çox işlədirsiniz, sonra "çox dərin" fikirlərdən başınız ağrıyar, "başınıza hava gələr".

Arximed də hamamda oturub fikir edirdi, nə səbəbə insan suya girəndə yüngül olur....

Axırda bu məsələni həll edə bilib səbəbini tapdı, tapdığı üçün sevindiyyindən çılpaq-çılpaq hamamdan küçəyə çıxıb qaçmağa başladı.

"Evrika, evrika", yəni tapdım, tapdım, deyə-deyə küçədə qaçırdı.

Bu surətdə biçarə Arximed özünü "biabır" etdi.

Çox adam dedi ki, kişi dəli olubdur.

Ancaq "bir biabırçılıq" etdi ki, indi də adı bütün üləmanın dilində hörmətlə yad olunur.

Dünyada məşhup olubdur....

Mən qorxuram siz də çox fikir edib axırda adınız cənab Vittenin finans dəftərinə keçə, sonra Rusiyaya borc pul lazım olanda sizi çəkələr meydana və deyələr: indi bizə öyrət nə tövr bir milyonu iki milyon eləyirdiniz, yainki bir mərtəbə evi birdən-birə üç mərtəbə qaldırırdınız....

Hər halda ehtiyatlı olmaq, çox da ağılnıza zor verməmək faydadan xali deyildir.

Ondan savayı, səhərdən axşamadək belə işlərin barəsində fikir edirsiniz, bu yolda zəhninizi yorursunuz, çalışırsınız, çabalayırsınız, məqsudunuza çatmayanda qanınız xarab olur, ruhunuz da inciyir.

Bir gün belə, iki gün belə, iki gün, iki ay, bir il, on il, ömrümüz olduqca belə halətdə olmaq mümkün deyil.

Buna bədən, zəhin, ruh tab gətirməz; axırda çox xarabçılıq olar.

Yəni, nə ola bilər?

Hərgah bir şeydən söhbət olursa, siz fikir edirsiniz, görəsən, bundan pul çıxarmaq olarmı?

Gözünüz, doğru, "qaraya" baxdıqca zəifləşəcəkdir, lakin "nerədə və nerədən" pul çıxarmaq küncələrini gözsüz də görəcəksiniz.

Asanlıqla pul qazanmaq olursa, ruhunuz da rahat olacaqdır, rahat olursa, ümumi dərd-qəmlər sizə əziyyət verməyəcəkdir.

Ümum millətə bir şey olursa, sizin halınıza təfavüt olmayacaqdır.

Siz pul ilə, pul sizinlə olub böyük "səadətə" yetişəcəksiniz, böyük rahatlıqda bulunacaqsınız, yəni millət, din, dövlət və vətən dərd çəkməyən surətdə qanınız da çox xarab olmayacaqdır.

"Çox xarab" deyib də halınıza nisbətən nəzər yetiririz.

Çünki bir para adamlar var ki, həm çörək fikrini çəkib qanları xarab olur, həm də millət, vətən, dövlət, din yolunda fikir edə-edə qanlarını xarab edirlər.

Onlar, deməli, iki yolda narahat olarkən, siz bircə yolda rahatlıq bilmirsiniz, onlara nisbətən, əlbəttə, siz çox xoşbəxtsiniz.

Mən isə istəyirəm siz lap xoşbəxt olasınız, gündüzlər xarab olan qanın yerinə təzə qan gəlsin, yəni xarablaşmış qanınız təzələnsin.

Bu da nə ilə olar?

Təmiz hava ilə, sizə hər saatda, hər dəqiqədə yoldaş fikirlərdən bir az xilas olmaqla.

Bu fikirlərdən isə o vaxt xilas olmaq olar ki, gözünüz bir qeyri şey görə, ağlınız bir qeyri yolda işləyə, o da ancaq bu aydınlıq gecələrdə mümkündür. Gündüz Bakıda günün istisindən gəzmək mümkün deyil, ondan savayı, gündüz boş yerə necə gəzmək olar ki, sənin yoldaşların bir milyonu iki milyon düzəltmək fikrindədirlər, sən durasan veyil-veyil gəzməyə, xeyr, belə iş olmaz.

Buna heç kəs razı olmaz.

Biz bir-birimizi qabaqlamaq, bir-birimizdən irəli getmək istəyiriz.

Bu iddia ilə gündüz gəzməkmi olar, xeyr, bu başa gələn iş deyil, ondan savayı, Bakının istisindən gündüz gəzməkmi olar?

Bunların hamısını mən bilirəm, ona görə sizə də məsləhət görmürəm.

İndi əsil gəzmək vaxtı axşamlardır.

Heç kəs alış-veriş etmir. Sən də rahatsan, bilirsən ki, səndən artıq qazana bilməyəcəkdir....

Ondan savayı, işıq, sərin, "gecə quşları" torlu paltarlarda "şux-şux" yanınızdan ötüb keçirlər, ağzınız açıla qalır.

Haman bu halətdə bulunarkən sizin ağlınız "qeyri" bir yerdə işləyir.

Lakin pul məsələsi yenə meydana pırtlayır, ya xeyr, bağda gəzərkən görürsünüz iki aşıq-məşuq ağacın altında oturub yavaş-yavaş söhbət edirlər, hərdənbir aya baxıb

"Ah! Vah! Oh!" edirlər....

Bunları görüb yenə pul məsələsi meydana pırtlayır....

Qeyri bir halətdə bulunursunuz, yenə də qanınız xarab olur....

Mən gəzmək üçün bunu da sizə məsləhət görmürəm.

Hamıdan rahat, "qorxusuz" bu aydınlıq gecələrdə dəryadır.

Dəryaya çıxınız, gərdişin comərdliyini görərsiniz, gündüz çəkdiyiniz məşəqqətdən rahat olarsınız, gözünüz bir ayda, bir də suda olub daha pul məsələsi meydana gəlməyəcəkdir.

Çünki nə ayı və nə dəniz suyunu pul ilə almaq mümkün deyil....

Ola bilsin ki, burada da "bir neçə adamın" fikrindən pul məsələsi keçə, məsələn, paraxod da seyrə çıxıbdır, Nargin cəzirəsinə gedir.

Birdən fikrinə düşür: nə yaxşı olardı ki, mənim də bir paraxodum olaydı.

Durur hesab çəkməyə: gündə paraxod yüz nəfər adam Narginə aparıb gətirsə, adambaşı altı şahıdan gündə dörd dəfə ...

yanında "çırt-çırt" olmamağa görə hesab tuta bilmir, "övqatı təlx olur".

Bircə tez kənara yetişəydik deyib gözü evdə olur ki, paraxoddan düşüb tez evə getsin, çotkini əlinə alıb hesabı tamam etsin.

Paraxod böyük nəf gətirirsə, sabahdan onun fikrində olsun.

Yox, əfəndim, belə adamları biz nəzərimizdə tutmuruz, bunlar azarlıdırlar, sill, fikir azarına mübtəladırlar.

Əlac etmək çox çətindir, vaxtı keçirmişik, belə adamlardan bəhs etmək "həvəngin dəstini boş həvəngə vurmaq" kimidir.

Biz istəyiriz asan azarları özümüzdən rəf edək, biz istəyiriz iyirmi dörd saatın ərzində heç olmasa, bir, ya iki saat bu adamlar gərdiş ilə olub yavaş-yavaş dünya, insan nə olmağını bəlkə düşünələr, bəlkə bu dünyanın vəfasız olmağını anlayıb vicdanlarını çox da pulun ixtiyarına vermiyələr.

Yavaş-yavaş tərbiyə tapıb "puldən" savayı bir qeyri şeylərə də baxmağı öyrənələr, adət tutalar, bəlkə aya, ulduza, insanı müəyyən fikrə salan dəryanın üzünə baxıb ürəklərini daş edən, ağıllarını paslandıran, gözəl hissiyyatını mürur ilə fəna edən şeylərdən yavaş-yavaş əl çəkə, heç olmazsa, on iki saat pula baxanda, bir-iki saat da ətrafında olan şeylərə baxa, özgələrin sözlərini eşidələr, ah və nalə edənlərin imdadına çatmasalar da, ürəkləri bəlkə bir az yumşala, zəhinləri açıla, fikirləri təzələnə. Yavaş-yavaş himmət, millət, lisan və ədəbiyyati-milliyə, camaat, insaniyyət, vətən, din, əfkar və hissiyyati-milliyə nə olmağını bəlkə düşünələr, bunların tərəqqisinə özləri çalışmasalar da qeyri çalışanlara da mane olmayalar....

Bizim əsil məqsudumuz budur!

Aya, ulduza, göyə, yerə, hamı gərdişə diqqət ediniz deyib də, fikrimizdə bunu tuturuz.

Bu yola o adamları dəvət edirik ki, hələ fikir azarı onların beynində köhnəlməyibdir, müzminləşməyibdir, binaənəleyh müalicə etmək olar. [...] Necə ki, qəməri pul ilə almaq olmaz, elə də onları düzəltmək mümkün deyil. Xeyr, belə adamlara söz demək, məqalə yazmaq, qəzetələrdə bağırıb-çığırmaq bir nəf gətirməz.

Bunları gərdişə, zəmanəyə, daha dürüstü, zəmanənin təqazəsinə tapşırmalıdır.

Zəmanə özü bəlkə bunların ürəklərini yumşaldıb fikirlərini dəyişdirə....

Budur, üç aydır ki, qəzetələrdə elan olunur, məqalələr yazılır: ay camaat, avqustun 15-də Bakıya müəllimlər cəmi Qafqazdan yığılıb mühüm məsələlər həll edəcəklər: balalarımıza nə yol ilə tərbiyə versək xoşbəxt olarlar? Hansı qayda-qanun ilə hərəkət etsək elmlərin yolunu onlar üçün asan etmək olar?

Nə tövr lisani-millini, tarixi və ədəbiyyati-millini, əfkar və hissiyyati-aliyyəni uşaqlara təlim etmək?....

Belə məsələlərin araya gəlməyini cəmi Qafqaz bilirdi.

Bu məsələləri mühüm bilənlər yüz, beş yüz verstlikdən gəliblər, pul xərc ediblər.

Gəlməyə mümkünləri olmayanlar gündə təbrik teleqramları göndərirlər. Lakin ...

lakin bizim camaat bir şahı konkaya verib Şamaxı yoluna bir nəzər qılmır, istəmir bilsin nə var, nə olubdur?

Niyə yığılıblar?

Doğrusu, millətimiz, camaatımız hələ xabi-qəflətdədir, deyən natiqlərin sözlərini təsdiq edib bu sözlərin altında iki əlimiz ilə qol qoyuruq.

Özgə bir əlacımız yoxdur, bunları gərəkdir zəmanəyə tapşırmaq.

Aya, ulduza baxdırmaq, bəlkə bu sayaq tərbiyə vermək ki, "puldən", "zavoddan", "paraxoddan", "imarətlərdən" savayı da "ay", "ulduz", "gün", "dağ", "əbr", "kuhi-atəşfəşan", "bəhri-zəxar", "əbri-şərər-bar" da var!

Rəd və bərq də var, qara buludlardan rəhmət yağışı yerinə qəzəb ildırımları yağmaq, çaxmaq da var, bir kərə bu ildırımlar çaxmağa başlarsa, puldən da, imarətlərdən də, zavodlardan da bir əsər qalmaz, hamısı əldən çıxar!....

Dünyadan, əhvali-ələmdən, bəşərin hər növdərd və ehtiyacından xəbərdar olmaq lazımdır, vəssəlam!....

* * * * *

ƏQİDƏ

Əqidə--inanılan şey, etiqad, inam deməkdir.

Yəni insan bir şeyə inanır, ona ibadət edir, onu hər şeydən müqəddəs bilib ruhunu, aqlını, tam vücudunu onun yolunda sərf etməyə çalışır....

İnsan ya elm, ya tərbiyə və ya təcrübənin təsirindən müəyyən bir əqidə sahibi ola bilər.

Tutalım ki, bir adam müəyyən bir əqidə sahibidir.

Məsələn, həyat-dirilik nə olmağını böylə düşünür:

dünya beş gündür, beşi də puç.

Bu dünya eyş-işrət meydanıdır.

İkinci dəfə daha bu dünyaya gəlməyəcəksən.

Bu keçən gün, keçən saat, keçən dəqiqə ömründən gedir, mümkün olduqca onu ver zövqü-səfaya, ta ürəkdə qalmasın arzun, köçəndə darülbəqaya.

Bu müəyyən bir əqidədir....

Bu əqidənin sahibi həyat-diriliyin nə olmağını böylə anlayıbdır.

Şəxsiz, bunun feli, qövlü, ruhu, hissiyyatı əqidəsinə müvafiq gərəkdir hərəkət etsin.

"Dünya beş gündür, beşi də puç" əqidədə olan nə tövr gərəkdir zindəganlıq keçirsin?

Səhər yerindən durub çayını içər, çaydan sonra ya kantora, ya dükana və ya yainki zavoda gedər.

Namaz qılır, qılmayır, o bizim işimiz deyil, özü bilsin, öz allahı.

Günlük məişətində öz həmcinsləri ilə nə tövr rəftar edir, kimi aldadır, hankı yetimin pulunu yeyir, hankı adama quyu qazıyır, bu da bizim işimiz deyil.

Fəqət onu bilir ki, günorta aş qazanını doldurub kəlləni atır, axşam yenə də çay içib, xörək yeyib, qəlyanı xoruldadır və sonra bir az uşaqlar ilə oynayır, bir az da arvadına yaxşı-yaman deyib genə də kəlləni atır.

İl uzunluğunu bu tövr ömür keçirir.

Fəqət hamam bu əqidədə olub da bir parası, yəni bir para rəndələnmişlər, üzdən pak, təmiz, ruh sarıdan ən zəiflər, axşam çaylarını və xörəklərini klublarda yeyirlər.

Bunlar da dünənki ərəqcin örtəndilər.

Fəqət zamanənin təqazası klubda getməyi, klubda çörək yeməyi, səhər saat üçə, dördədək qumar oynamağı bunlardan tələb edir.

Yaxşı fikir versəniz, görərsiniz həqiqət bu iki qisim adamların müəyyən bir əqidəsi vardır, yəni, dünyaya nə üçün gəlməklərini bu tövr anlayıblar; həyat nə olmağını bu tövr düşünüblər.

Bunların hərəkətləri, yəni durub-oturuşları, bütün həyatları müəyyən bir əqidədə olmaqlarını göstərir: dünya beş gündür beşi də heç.

İnsan yaranıbdır ölməkdən ötrü, ye, iç, kef et, dünyanın hər bir ləzzətini dad!....

Böylə bir əqidə sahiblərinə, əqidələrinə müvafiq zindəganlıq edənlərə mən heç vaxt təəccüb etmirəm, çünki bir şey ki, təbii yol ilə gedir, ona təəccüb etməməli.

Məsələn, bu qisim adamlardan tutalım ki, biri qeyri bir əqidəyə qulluq edir, fikir edib özü üçün bir yol tapıbdır.

Doğrudur, deyir: dünya beş gündür, fəqət bu beşgünlük dünyada gizlin xəzinələr, gizlin sirlər, qüvvələr, mühüm məsələlər, açılmayan düyünlər, təbii qanunlar vardır.

Bunları aşkar etmək, təbii qanunları həll edib meydana buraxmaq insanın vəzifəsidir.

Mən insanam isə bu məsələlərin birini biqədri qüvvə mən gərəkdir həll edəm, tainki dünyadan köçəndə insana məxsus olan vicdan "gərdişin hankı bir qüvvəsini ümumi insandan ötrü həll etdin?"

sualını verəndə isə mən məğrurluqla cavab verəm.

Həqiqət, yuxarıda zikr olunan "müəyyən əqidə" sahiblərindən biri böylə bir müqəddəs əqidədə olub, həyatı müdam gərdiş ilə müharibədə, təəccüb deyilmi?

Odur ki, deyirəm, zikr olunan həriflərin "əqidələri" nə və əqidələrinə müvafiq hərəkətlərinə heç vaxt təəccüb etməməli.

Dünya və həyat nədir?

İnsan nə yol ilə yerləşib də "insanlıq" dərəcəsinə çatmış?

suallarına bünövrəsiz bir adam cavab verə bilməz.

Yəni demək istəyiriz: gərdişə (prirodaya) yavuş olmaq, onu sevmək, onun gizlin xəzinələrini tapmağa səbəb olur.

Bu da oxumaq ilə olan bir şeydir.

Bünövrəsiz, yəni elmsiz böylə bir mühüm məsələlərə girişmək çətindir.

Bu "müəyyən əqidə" sahibləri elmdən məhrum olub da bunlardan qeyri bir şey tələb etmək, ya qeyri bir əqidə, məslək gözləmək olarmı?

Yox, əfəndim!

Təbii, alma toxumundan gərəkdir alma ağacı bitsin, deyilmi?

Biz buna təəccüb etməyirik.

Biz təəccüb edirik özlərini "müəyyən bir əqidədə" olanlara oxşadan "balta başlılar"a, "döşləri nallılar"a, "başları qaqartlılar"a.

Balta, nal, qaqart bunların darülfünunda elm təhsil etməklərini guya göstərir. Rusiyadakı və Avropadakı darülfünunlar Molla əmi yazdığı "Mazandaran" darülfünunlarına oxşamırlar.

Bu darülfünunlarda həqiqət, mükəmməl surətdə müəyyən bir şöbəyə dair elm oxunur.

Məxsus bir sənətə dair lazımınca məlumat verilir isə ümumi məsələlər, yəni insanın aqlını hərəkətə gətirən, ruhunu təmizləyən məsələlər də müdam müzakirə olunur.

Demək ki, bir sənətdən savayı darülfünunda xahiş edənlər üçün elmlər dairəsində ümum həyata dair geniş bir meydan açılır.

Fəqət görən göz, eşidən qulaq, sağlam beyin, hissli ürək gərəkdir olsun.

Bunlar oldu isə, şəksiz, müəyyən bir əqidə də meydana gəlir.

İndi məndən sorarsınız:

Bizim oxumuşların əksəri hankı bir yol ilə gedir?

Hankı bütə sitayiş edir?

Hankı bir nöqtəyə yerləşir?

Doğrusu, bu suala birdən-birə cavab vermək çətindir.

Fəqət bunu təkrar edə bilərəm ki, insanın həyatına, yeni dolanacağına baxıb onun məsləkini bilmək mümkündür.

Bu mənim təsəvvürümdə, ola bilsin də bu təsəvvür səhv olmuş ola.

Səhv deyilsə, yəni siz də bu təsəvvürdəsiniz isə, bir para bizim intellidentlərin məsləkləri, əqidələri barəsində nə üçün məndən sorursunuz?

Buyurunuz klublara, restoranlara, daha nə bilim nerəyə!

Nerəyə, nerəyə....

Yainki buyurunuz cəmiyyətlərə....

Cəmiyyətlərdə oturub bunların hərəkətlərinə, nitqlərinə baxınız, diqqət ediniz:

ikiüzlülük, "filan hacının qaşqabağına" baxıb sözünü dəyişmək, qaraya ağ, ağa qara demək.

Vicdanını, əqidəsini qara pula satmaq--bunların hamısını özünüz görürsünüz, eşidirsiniz.

Diplomlu provakatorların, şpionların, "cəmiyyətlər"in, millətin minlərcə pullarını yeyib sonra haman cəmiyyətə, haman millətə xəyanət edənlərin hələ sözlərini danışmıram....

Həqiqət, hərdənbir oturub fikir edirsən: bir millətin müəyyən bir yolu, məqsudi olmadı isə, o millətin istiqbalı dəhşətli bir fırtınaya düşər olacaqdır, deyilmi?

Düz bir yol, saf, sağlam, dəyanətli bir əqidə kimdən gözləmək?

"Əlbəttə, oxumuşlardan" ...

deyib xəcalətinizdən başınızı aşağı salacaqsınız....

Və ürəkdən ah çəkib deyəcəksiniz:

Ah, bədbəxt millət!

Müqəddəs bir əqidəni "sən" kimdən gözləyirsən?

* * * * *

(9)

İCTİMA

İctima--toplanma deməkdir.

Yəni bir çox adamın bir yerə yığılmağı.

İctima--toplanma nə olmağını bir insandan savayı qeyri canlı şeylər də bilir, düşünür.

Arı ictimai, qarıncalar ictimai.

Həqiqət, bunların həyatlarına dürüst diqqət olunsa bunların ictima ilə hərəkət etməklərini görərsiniz.

İnsan dünyaya gələndən, yəni ən vəhşi bir halətdə olarkən ictimaiyyətə nə olduğunu, yəni bir yerə yığılıb məşvərət etmək, tək bir adamın fikrindən əfzəl olduğunu düşünürdü.

Fəqət insanlar vəhşi halətlərində az bir məsələlər üçün yığıncaq edərdilər. Əvvəlki adamların ictimailərində müzakirəyə qoyulan məsələlər əksəri-ovqat davaya dair məsələlər olardı.

Yəni bir vəhşi qövüm, digər bir vəhşi qövümün üzərinə gələn vaxt yığılardılar, məsləhət edərdilər.

Qüvvətləri var isə müqabilə çıxardılar, yox isə tövcü ya bəxşiş və qeyri bir şey vermək ilə bələdən müvəqqəti xilas olardılar.

Həqiqət, vəhşi bir qövüm, nadan bir millət ictimailərində böylə bir məsələlər müzakirə olunur, deyilmi?

Doğrudur, hazırda XX qərində dava məsələsi mədəniyyətli millətlər arasında qoyulur.

Fəqət bu yığıncaqlara ictimaiyyət demək səhvdir.

Hazır davaya dair məsələlər bir neçə adamın fikrə meydana gələn yaman nifrətli bir vəqədir.

Daha doğrusu, hazır XX qərində davaya dair ictimailər olsa idi, heç bir dava meydana gəlməzdi....

"İctimai" sözünə hər kəs nə mənə verəcəksə, versin.

Fəqət biz bu "söz"də müqəddəs bir şey düşünürüz.

"İctimai" sözü aralığa gəlir isə biz deyirik: bu ictimailərin üzvləri müəyyən bir qövüm millət tərəfindən seçilmiş vəkillərdir.

Millət--yəni gecə-gündüz qan-tərdə işləyən, bir qarın ac, bir qarın tox, dünyanın hər məşəqqətinə davam edən ürəyi saf, hər şeyə inanan, hamam sifətlərə görə "lotular" əllərində müdam sərgərdan qalan, özü hər şeydən məhrum xalq özünə yavuş, yəni dərindən xəbərdar olan kimsələri seçib deyir: gediniz filan ictimailəyə bizim dərdimizə bir əlac arayınız, bizi bu məşəqqətdən xilas ediniz, düşündürünüz:

biz qanundan ötrü deyiliz, qanun bizdən ötrüdür.

Böylə bir vəkillərin toplanmasına biz ictimaiyyət deyirik.

Əlbəttə, ürəyiniz daşa dönməyib, hiss damarlarınız kəndirlənməyibsa, ağlınız paslanmayıbsa, insan ilə heyvana tərcih verən qüvvəniz korlanmayıbsa, siz də böylə bir ictimailədə müqəddəs bir şey olmağın hiss edərsiniz....

İnsan tərəqqi etdikcə, ictimailələrə ehtiyacı artır.

Əvvəlki adamlar ildə, iki ildə bir toplanıb ümum bir məsələni müzakirəyə qoyardılar.

İndi isə ictimailələrin sayı-hesabı yoxdur.

Elmin ciddi bir surət ilə yerləş etməyinə səbəb hər millətin həyatına dair məsələlər də göydən dolu tökülən kimi millətin başına tökülür. Fəqət kimi bu dolunun zərbindəntəz ayılır, kimi gec. Baş dərisinin qalınlığı bunda rol oynayırımı, oynamırımı bilmirəm. Fəqət bunu bilirəm ki, dolu bir böyüklükdə, bir qüvvətdə bir yerə yağarkən insanların birinə tez təsir edir, ikincisinə gec, üçüncüsünə heç də təsir etməyir....

İndi baxalım, bu doluların bizə təsiri varmı?
İctima nə olmağını biz düşünürük mü?
Doluların təsiri olsaydı, ictimalar da meydana gələrdi.
Hankı bir yığıncağımıza ictima adı qoymaq istəyirsiniz?
Məsələ, bu günlərdə bir adamın kefinə gəlib on, on beş adam başına cəm edib bir məclis açır:
"Həzrat,--deyir--mənim vicdanım qəbul etmir ki, millətin balaları bir-birini öldürsün.
Ona görə sizi dəvət etmişəm, tainki bir yol aramaq, böylə bir yaman adəti aradan götürmək".

Zahirdə bu məclisə ictima demək olardı.
Çünki qəzetə müxbirləri, ziyalılar və qarapapaqlılar, hətta qeyri millətdən bu məclisdə hazır var idilər....
Bundan artıq nə istəyirsiniz?
Bununla belə bu məclisə ictima demək olmaz.
Çünki hamam nitq söyləyənlər, məsələni müzakirə edənlər xalq, camaat, yainki millət tərəfindən seçilməmişdilər.
Siz indi deyə bilərsiniz, ictimalar var ki, heç bir seçkiyə ehtiyacı yoxdur.
Məsələn: müəllimlər ictimai, həkimlər ictimai, injinerlər ictimai....
Doğru buyurursunuz, bu ictimalar azad ictimadır.
Bu ictimaların üzvləri seçilmirlər.
Bu ictimalarda müəyyən bir elmə dair məsələlər müzakirə olunur.
Bir elm barəsində təzə fikirlər, təzə qanunlar həll olunur.
Bir neçə ilin ərzində toplanan gizlin xəzinələr, fənlər aşkar olur, bilməyən öyrənir, bilən öz təsəvvürünü söyləyir.
Demək ki, böylə bir azad ictima məktəb kimi bir şeydir.

Böylə bir yığıncağa, ictimaya vəkil seçmək lazım deyil.
Xahiş edən gedər öyrənər, məlumatını, biliyini artırar....

Məsələ, bu günlərdə Peterburqda müsəlmanların ruhani işlərinə dair açılmış "ictimai" yuxarıda zikr olunan elmi, azad ictimalardan gərəkdir hesab olunsun.

Çünki bu ictimaya hər kəs istədisə getdi....

"Müsəlmanların ruhani işləri", görünür, bir elmdir....

Fəqət bilirsinizmi bu "elm" hankı məsələlərə dair meydan açır?

Arvad, kişi, oğlan, qız, nə bilim, nə məsələlər....

Yemək-içmək, oturmaq-durmaq, murdar-təmiz, xülasə, demək olar ki, anadan olandan ta qəbrə gedənədək bu məsələlər də müsəlman ilə vardır. Yəni, müsəlmanın bütün həyatı bu məsələlərdən asılmışdır, desək də yarar.... Bu sözləri oxuyub da gözlərinizi bərəldəcəksiniz və deyəcəksiniz: necə ola bilər ki, bu qədər mühüm məsələlər müzakirə olunsun da, mənim xəbərim olmasın.

Əcəba, mənim həyatım mənimmi, mən bir millət balasımı?

Ya çovğunun, yelin qüvvəti ilə ağacdən kənara düşmüş, toza-torpağa bulanmış, saralmış bir yarpağammı?

Əcəba!

Məndə həyat nişanəsi yoxdur?

Yoxdur, əfəndim! Yoxdur!

Bir insan ki, öz hüququnu düşünmədi, o, insan dərəcəsinə hələ çatmamış. Bir millət ki, həyatına dair məsələlər həll olunan vaxt yatar, lal olar, o millətin diriliyi şübhəlidir.

Bir millətin "yol göstərənləri", "mühüm bir ictimai" gizlədərler isə, millətə aşkar xəyanət etmiş olarlar. İndi iş-işdən keçibdir.

Fəqət qəzetələri oxudunuz isə Peterburqda müsəlmanların ruhani işlərinə dair ictimain nə olmağını bildinizmi?

Müzakirəyə qoyulan məsələlərə diqqət etdinizmi?

Etdiniz isə "müsəlman fraksiyasının" biliyini, qanacağını, əqidəsini də gərək biləsiniz.

Bu sözləri deyib də fraksiyaya dair fikrimi gizlətsəm, mən özümü millətə xəyanətçi hesab etmiş olaram....

Fraksiyanın bir üzvü birisinə yazır:

filan vaxtda filan məsələlər müzakirə olacaqdır.

Bir özünüz, bir də bir adam müsəlmanlar tərəfindən filan "ictimai"ya gətirərsiniz....

Ah, bədbəxt millət, düşünürmüsən?

Sən seçdiyin vəkil sənin hüququnu ayaqlamaq istəyir....

Sənə yazmır, sənin hüququnu mühafizət edən, yolunda minlərcə məşəqqətlərdə bulunan, gecə-gündüz dərdinə yanan, göz yaşı tökən qəzetənə də yazmır.

Fəqət özü kimi bir qanacaqda, bir əqidədə kimsənəyə yazır: gəliniz, özünüz ilə bir adam da gətiriniz....

Bu adam da özü ilə yoldaşlar apardı.

Haman yoldaşlardan biri də nitq söylədi: həzərat, şəriət ilə 9 yaşında qızı ərə vermək olar, ona binaən bu qanuna əl dəymək olmaz....

İştə, budur, cənab "vəkilin" camaat işinə, ictimaya olan əqidəsinin səmərəsi!

Böylə bir vəkilin yol göstərməyi ilə nəyə gedəcəksən?

Böylə bir gülünc, mənasız ictimalardan nə gözləyəcəksən?

* * * * *

(10)

Yaman ad qazanıb "ölənlər" adsız ölənlərdən nəflidirlər!

Mən bilirəm çox adam mənim bu sözlərimə qol qoymayacaqdır.

Lakin nə etmək?

Hamı bir fikirdə, hamı bir təsəvvürdə olmaz....

Bir neçə adam mənim sözlərimə qol qoymayacaqdır, deyə mən fikrimi gizlədimmi?

Gizlətməyəcəyəm, qoy hər kəs nə fikirdə olur-olsun.

Lakin mən yenə deyirəm: "yaman ad qazanıb ölənlər adsız ölənlərdən nəflidirlər".

Buyurunuz, əfəndim: mənim çox "dostlarım" var.

Onların dolanacağına diqqət edib mənim kimi "şair" bunların əhvalını nəzmə çəksə, bir "dadsız-duzsuz" hekayə çıxar....

Həç bir nəf görünməz, siz deyə bilərsiniz ki, mənim şerdə əlim yoxdur, ona görə də yazdığım da "dadsız-duzsuz" olur.

Nəf görünməyir....

Əvət, əfəndim! "Şərdə mənim əlim yoxdur" sözlərinin altında mən özüm iki əllərimlə qol qoyaram....

Şer yazmaq asan deyil.

Ya gərək yatanda sənə "vergi" verilə, yəni vəqəədə deyələr: sən sabahdan şairsən, başla şer yazmağa.

Sən də şer yazasan ...

yainki xeyr, gərək neçə illərlə dərs oxuyasan, dillərə aşina olasan.

Məsələn, istəyirsən ki, rus şairi olasan, gərəkdir rus dilindən başqa qeyri, firəng, nemsə, ingilis, yapon ...

dillərində oxumalısan....

Ya xeyr, türk şairi olmaq istəyirsiniz, gərək fars, ərəb, "türk" dillərinə aşina olasınız.

"Türk" dili isə bir neçə hissəyə bölünür: məsələn, "nuni-sağırılı" türk dili və "nuni-sağırsız" türk dili.

"Nuni-sağırsız" türk dili yenə bir neçə yerə bölünür.

Məsələn: "türki-Çənbərəkəndi", "türki-İçərişəhəri".

Hələ yenə var!....

Xülasə, bu bir böyük elmdir.

Buna azından 7-8 il lazımdır türk "dillərini" oxuyasınız, sonra başlayasınız şer deməyə, ya yazmağa....

Böyük zəhmətdir.

Mən cavan vaxtında bu elmi oxumadım.

İndi qoca vaxtımdamı oxuyacağam?

Nə lüzumu var?

Gərək elə şer iləmi fikrimizi söyləyək?

Xeyr, əfəndim!

Biz "söz düzməyi" öyrənməmişik, öz fikrimizi "dadsız-duzsuz" hekayə ilə söyləyəcəyiz.

Ondan savayı, "dostlarımın" barəsində yazdığım əhvalatı heç bir şair nəzmə çəkə bilməz, çünki həqiqi əhvalat özü çox "dadsız-duzsuz" əhvalatdır.

Məsələn, səhər yerindən durub üzünü yuyur, çay içib işə gedir, saat on ikidə, ya birdə "piti", ya "çölmək", ya "xəmiraşı", ya "düşbərə" yeyib üstündən qəlyan xoruldadır, bir az yatıb rahat olur, sonra yenə durub çalışır, çabalayır, axşam dükanını, ya mağazasını, ya kantorunu bağlayıb evə gedir.

Şam yeyib yenə də qəlyan xoruldadır, sonra başını balısa atıb özü də xoruldayır ...

xoruldayır....

Səhər yenə də durur ...
bu gün dünənki kimi, dünən bugünkü kimi ...
hər gün bir "fikir ilə", bir "qayda-qanunla" güzəranını keçirir....
Bu tövr həftələr keçir, aylar, illər keçir.

Belə bir cənabdan nə zərər!
Axırda dostumuz "təşrif" aparır.

Buyurunuz, belə bir vücudun yoldaşa, ya bir qeyri adama, ya millətə və ya vətəninə nə xeyri?

Gəldi, baxdı, dolandı, getdi....
Belə vücudun "adı da" özü ilə bərabər quylanır; zəngin isə qırx gün "adı" çəkilir; kasıb isə özü "təşrif" aparan gün "adı" da "təşrif" aparır....
Bir əsər-əlamət qalmır.
Öz yavuq adamlarından başqa bunun ölməyi heç kimə təsir etməyir.
Heç kimin ürəyini atəşləndirmir, heç kimin ürəyinə soyuq "kompres" qoymur....
Dostumuz, məsələn, çox tamahkar olsaydı, dükanı, ya mağazasını cümə günləri açsaydı, özünə tabe olanlara tövribətövr əziyyətlər versəydi, yəni xeyr, kantorda prikaşikləri səhər saat 6-dan axşam saat 9-dək işlətsəydi, məvaciblərini əksiltsəydi, nəinki həftədə bir gün, bəlkə ildə üç gün də bayram etməyə rüxsət verməsəydi, ya xeyr, "xoş rəftarı" ilə, "üç mərtəbə söyüşü" ilə məşhur olsaydı--yəqin ki, böylə bir şəxs--"xozeyin" öləndən sonra ona tabe olanlar, ya sağlığında onunla əlaqəsi olanlar öləndən sonra deyərdilər:
"Ah, yaxşı oldu ki, öldü, canımız qurtardı.
Bir az "rahat" olarıq"....
Heç olmasa bir neçə yad adamı təşrif aparmağı ilə sevindirir....

Qırx gün yox ki, bəlkə illərlə adı məclislərdə deyilir....
Çünki buna oxşayan bir adamın barəsində söhbət edəndə həmin dostumuzu yada salıb deyəcəklər:
filankəsdə belə sifətlər var idi.
Hələ bundan da artıq onu tanıyan, bilən başlayacaq həmin filankəsin "yaxşı" işlərindən, "gözəl" hərəkətlərindən məclisdə nəql etməyə....

Böylə adamların isimləri baqi qalmağına şübhə yoxdur....

Buyurunuz Borçalıya, Qazağa, Şamaxı, Quba uyezdlərinə, indiyədək məclislərdə "Halay bəyin", "Kərəmin", "Məşədi Məcidin" adları dillərdə zikr olunur.

Vaxtında bunların barəsində qəzetələrdə məqalələr yazırdılar, Peterburqdan teleqramlar göndərilir idi.

Nedoqrat, Kruşev, Qrinqmut cənablarının "adları", yəhudilərin arasında məşhur olan Alekseyevin, Kuropatkinin "adları" rus kəndlilərinin məclislərində söylənir, söylənəcəkdir.

Bu hələ həyatlarında, amma öləndən sonra "isimləri" tarixlərdə yazılacaqdır, milyonlarca adamlar oxuyacaqlar, düşünəcəklər, anlayacaqlar....

19 qərinə bundan müqəddəm olan zalım padşah Neronu hansı tarix oxuyan unudar?

Xalqa etdiyi zülmələri hansı oxucu bilmir?

Yəqin ki, bu ali cənablar da bizim dostumuz kimi günlərini qəlyan xoruldada-xoruldada keçirtməyidilər, "ismi-şəriflər"i nə məclislərdə söylənərdi, nə də tarixlərdə yazılardı.

Yəqin ki, Tripov "patronlara heyfiniz gəlməsin" sözlərini deməsəydi, həyatında ismi bu "şərəfətlə", öləndən sonra daha artacaq "şöhrətlə" söylənməzdi və söylənməyəcək idi.

Xeyr, əfəndim!

"Nə o yanlıq və nə bu yanlıq" ilə dolanacaq etməkdən nə hasil, nə səmərə? Ölinizdən gəlməyir laməhalə, "yamanlıq edib ölmək, yaxşılıq məsləhətdir". Tainki qalanlara bir xeyir olsun....

"Gəldi, baxdı, dolandı, getdi!".

Hamı belə bir nəzərdə, belə bir xasiyyətdə olsaydı, məlumatımız çox az olardı.

Nerədən bilərdik ki, "neronlar", "zöhhaklar" kəndi ixtiyarlarını göstərmək üçün insanın qanını su yerinə axıdıblar?

Nerədən bilərdik ki, ayda əlli, ya yüz, ya min, ya on min manat alınan məvacibə insan dinini, imanını, vicdanını satar?

Nerədən bilərdik ki, "qüvvətsiz qüvvətlinin" yanında həmişə təqsirkar olar?

Ya xeyr, "zəngin" yalan da söyləsə, "kasıb" bəli, bəli deyər?

Nerədən bilərdik ki, fəhlələrin yaralı əllərilə milyonlar qazananlar haman fəhlələri heyvan dərəcəsində bilirlər?

Nerədən bilərdik ki, doğru söz söyləyənlər, haqq yolunu arayanlar dar ağaclarına nəsim olarlar, qazamatlarda çürüyərlər, topun, tufəngin güllələrinə nişanə qoyularlar?

Nerədən daha bilərdik ki, yerin, göyün bir allahından başqa, bir də bir qeyri "məbud" da olarmış?....

Ah, zavallı "dostlarımız", yaxşılıq əlinizdən gəlmirdi, yamanlığa nə sözlünüz?

Siz dünyaya "gəldiniz, baxdınız, dolandınız, getdiniz".

Bəlkə qeyriləri bununla bəs, buna kifayət etməyirlər, "məlumat" arayırlar....

Tək yaxşılığa, gözəl sifətlərə dair məlumat "məlumat"sız, əsərsiz olar, ləzzəti olmaz....

İnsan həmişə şirin şey yesə, haman şirinin ləzzətini bilməz, lakin bir acı dərmandan sonra şərbət içsə, dodaqlarını da dili ilə yalayacaqdır....

Hər işimiz belədir, əfəndim!

Ərəbistanın istisini hiss etməsəniz, Rusiyanın yelsiz, yanaq qızardan morozuna, sazağına qiymət qoymazsınız, açlığı görməyən adam toxluğun ləzzətini bilməz, azarlı olmayan adam saf bədən qədrini anlamaz, zülm çəkməyən millət hüriyyət nə olmağını düşünməz.

Açıq deməli:

yaman, fəna işlər olmasaydı, yaxşı işlər də olmazdı, bu, təbiidir.

İnsanda bu qüvvə, yeni bir şeyi, ya bir hərəkəti bir qeyri şeydən, qeyri hərəkətdən seçmək böyük bir dərəcəyə çatıbdır.

Hal-hazırda bir neçə üləma bu məsələni həll edib ki, əqil, nitq insanı heyvandan ayırır.

Lakin bu qüvvə, yeni gördüyümüz, eşitdiyimiz, anladığımız şeylərə təfəvüt qoymaq və sonra bir-birinə oxşayan şeyləri bir yerə toplayıb qeyri bir yerə toplanmış bir cinsdən olan şeylərdən ayırmaq, tərcih vermək qüvvəsi insanı heyvan dərəcəsiindən xilas edir.

Həqiqət, belə bir qüvvə insanda artıq dərəcədə olmasaydı, o da heyvan kimi bir halətdə qalardı.

Elmdə, fəndə, dolanacaqda, heç bir vaxt tərəqqi edə bilməzdik....

Əlbəttə, bu qüvvə hamıda bir dərəcədə olmur, birində az, birində çox olarkən artmağı işlətməyə, təcrübəyə bağlıdır.

Biləcəridən uzaq bir qeyri yerə getməmiş olsanız, qeyri gözəl şəhərlərdən Lissabondan, Odessadan gələn şəxs sizə çox da dedi:

Bakı çox üfunətli, zibilli, tozlu şəhərdir, küçələri dar, mostovoyu yaman, faytonçuları adamın üstünə baxıb minik qəbul edirlər.

Şəhər "ataları" narzan, borjom, şampan içəndə, kasıblar qurdlu, mikroblu suya da həsrətdirlər....

Zənginlər günlərini bağlarda, "daçalarda" axşamlar klublarda keçirəndə, kasıblar qorxularından küçəyə də çıxma bilmirlər....

Hər dəfə çıxanda da gərək vəsiyyəti edəsən.

Bir də gördün, bir-birinə "zarafatca" güllə atdılar, gəldi sənə böyrünə deydi....

İndi bağda da oturmaq mümkün deyil.

Bir də gördünüz bir "qalmağal" düşdü: kişilər qaçdılar, arvadlar "vay" deyib özlərindən getdilər, uşaqlarını götürüb qaçarkən bir-birinə toqqaşib yerə dəyidilər, vaveyla səsi ölkəni götürdü, ata oğulu, ana qızını, qız anasını tanımır, hərəsi öz canını qurtarmaq istəyir....

Qorodovoylar isə qorxularından daha tək-tək gəzmirlər.

Beşi, onu bir yerə cəm olub qaranlıq yerlərdə "madonnalar" gözləyirlər, ya onlar ilə söhbət edirlər....

Bəli, belə bir şəhərdən başqa qeyri şəhər görməyəndə qeyri şəhərləri yüz tərif et, yenə deyəcək:

"Allah verib bizim Bakıya...."

Bəli, əfəndim! Allah artıqlığınca veribdir, fəqət nə hasil?

Cibə lazım olan qızıl yerdən çıxır, lakin insana lazım olan "qızıl", insanı heyvandan ayıran "qüvvə" nədədir?

Nə isə, bu qüvvə bizdə alçaq dərəcədədir.

Yaxşı ilə yamana hələ təfəvüt qoya bilmiriz, "allah bizə veribdir" deyib arxayın oturmuşuq, nə şəhər, nə camaat, nə dövlət işləri bizi ayıltmır....

Deyə də bilmiriz ki, hamı burada olanlar yaxşı sifətlər göstərib o dünyaya köçürlər, ya xeyr, hamı yaman işlərdən sonra "təşrif" aparırlar, ya xeyr, "gəldi, baxdı, dolandı getdi" qanunu ilə dolanacaq edərkən, bu "puç" dünyadan əl götürürlər.

Heçbirini deyə bilmiriz.

Yaxşı da var, yaman da, "dərviş" misallı olanlarımız da az deyil....

Bununla belə, heç birindən ibrət almaq xəyalımız yoxdur.
Xüsusən yaman sifətlər ilə "ölənlərə" diqqət etmiriz.
Bunlardır bizə tərbiyə verən, bizim gözümüzü açan, bunlardır bizi
quyulardan, uçurumlardan saxlayan, bizə gələcəyi təlim edən və hal-hazırda
səhvlərdən xilas edən....

Biz isə "neçə il" bir səhvdə olarkən sonradan gözümüz görə-görə, ağlımız
"kəsə-kəsə" yenə səhv etdik....

Bağirtımız ölkəni götürübdür, lakin əlimiz nerəyə çatacaqdır?!
Bundan sonra yaman ad qazanıb "ölənlərə" artıq diqqət olunsa, böyük
mənfəətlərə sahib olarıq.
Adsız ölənlərdən nə mənfəət!

* * * * *

(11)

"Fikrinizdəki doğru dilinizdə olursa, dərinizə saman təpərlər".

Bu sözləri də biz atalar sözü və məsəllərin cərgəsində qoymaq istəyirik.
Siz deyəcəksiniz: belə "atalar sözü" yoxdur, biz eşitməmişik.
Bizim eşitdiyimiz "doğru söyləyəni doqquz kənddən qovarlar"dı ki,
osmanlılarda zərb-məsəldir.
Biz deyəcəyiz, nə olur əfəndim, zindəganlığımıza baxıb da vaxtın təqazasına
görə bir məsəl də biz uydursaq, böyükmü xəta olur?

Bu məsəlləri millət zəmanəyə görə təcrübə gücünə edir, gah vaxt məsəllər
bir neçə millət üçün ümumi olur.

Belə olan surətdə ümumi məsəlləri olan millətlərin bir şeydə bir tövr tərəqqi və ya tənəzzül tapmağına diqqət etməyə, ya bir neçə millətin xasiyyətlərinin, adətlərinin bir-birinə oxşamağına nəzər yetirmək.

Məsələn: gürcü milləti ilə türklərin bir mənada olan məsəlləri çox çoxdur.

Hətta rus millətinin də bir neçə məsəlləri bizimkilər ilə bir mənada işlənir.

Məsələn: "Yağışdan çıxdım, yağmura düşdüm"; rus deyir:

"Oddan çıxdım, alova düşdüm". [...]

Nə isə, bu məsəllərə artıq diqqət etməlidir.

Az söz ilə bütün millətin keçmişdə və ya hal-hazırda fikri ilə və yainki adəti ilə aşına olmaq şübhəsizdir.

İndi biz də zəmanənin təqazasına baxıb da təcrübə gücünə özümüzdən bir məsəl uydururuq.

Əlbəttə, təcrübə və ya səbəb olmasa, uydurduğumuz "atalar sözü"nin mənası da olmaz, ümumi məsəl də olmaz.

Məsələn, "heç kəs öz ayanına turş deməz" zərb-məsəli səbəbsiz törənməyibdir.

Bu məsəlin törənməsinə nə səbəb olmağını bilmək istəyirsiniz isə, zindəganlığımıza diqqət ediniz; bir bəzzaz taparsınız mı kəndi çürümüş bezinə "çürükdür" desin?

Bir baqqal taparsınız mı qurdlu pendirinə "qurdludur" desin?

Bir qəssab olarmı iylənmiş ətinə "iylidir" desin?

Bir qoca kişi taparsınız mı, cavan övrətlər hüsurunda 60, ya 70 yaşında olduğunu desin?

Bir həkim, bir təbib olarmı "Mən naxoşun azarını anlamıram" deyib də qeyri həkimə azarlısını həvalə etsin?

Xeyr, əfəndim!

Hər kəsin kəndi malı, kəndi biliyi kəndisinə xoşdur.

Belə də gərək olsun, mən deyə bilərmiyəm ki, mənim bezim, pendirim, ətim pisdir?

Kim alar?

Mən deyə bilərmiyəm ki, mənim altmış, ya yetmiş sinnim var?

Mənə hankı gözəl rəğbət edər? Mən deyə bilərmiyəm; filan naxoşun azarı nə olduğunu bilmirəm.

Təşxis edəmirəm....

Birisini edəmirəm, ikisini, üçünü, sonra?

Nə tövr mənə baxarlar?

Bu qədər təcrübədən sonra "heç kəs öz ayranına turş deməz" məsəli ortalığa gəlibdir.

Siz elə bilirsiniz "Adam adama gərəkdir" atalar sözünün səbəbləri yoxdur?

Buyurunuz, əfəndim!

İki il bundan müqəddəm Bakı müsəlmanlarına adam lazım deyil idi, hər gecə bir-birini öldürürdülər.

"Şeytanın", görünür, müsəlmanlara heyfi gəlibdir; müsəlmanları öz erməni qonşuları ilə yağı etdirdi: erməni-müsəlman davası meydana gəldi, müsəlmanlar dedilər: dəxi yetər! İndi adam "adama gərəkdir".

Bir-birimizi puç etməmək, gücümüzü bir yerə cəm edib, düşmənin müqabilində dürmalıyız....

Bəli, bir neçə vaxt ittihad etdilər, bir-birini öldürmədilər....

İndi erməni-müsəlman davası qurtarır!....

Boş durmaqdan fayda yoxdur....

İndi bizə "adam gərək deyil" ...

ölünüz!

Öldürünüz!

Sonra belə fürsət ələ düşməz, yenə başımız qarışar....

Bu əhvalat bir qeyri məsəl də törədir:

"Nə tökərsən aşına, o çıxar qaşığına".

Bəli, filankəs mənim bibim nəvəsini öldürübdür, mən onun qardaşını gərəkdir "mələdəm" deyib də, başına "cürlər", köməkçilər toplayır....

Camaatımız isə bağda, kontorlarda, mağazalarda, otaqlarda papiros, ya qəlyan damaqlarında oturub söhbət edirlər.

Qatillərin "igidliliklərindən" dəm vurub, axırda "nə tökərsən aşına, o çıxar qaşığına" məsəli ilə kəndilərini rahat edirlər....

"Nə etmək?

Vurma, vurulma!"

Bəli, bu sözlər ilə camaat rahat olur, fəqət keçən həftə bir yetim qızın sözlərini bu camaat düşünsə idi, yəqin ki, bədbəxt müqatilələrə bir "sərəncam çəkərdilər".

Bu balaca yetimçə "atamı istəyirəm" deyib kişilərin gözlərinə baxırdı.

Deyəsən, istəyirdi desin: "atamı "sizdən", "siz camaatdan istəyirəm", nəhaq yerə canlar puç olur.

Camaat isə bu yetimlərə cavab verməyib, başlarını aşağı salır, "ağlayır".

Nə olardı bu yetimçələr əl-ələ verib camaatdan kəndi atalarını istəyə idilər!
Bəlkə əsil günah kimdə olmağı dəxi də aşkar ola idi....
O vaxt ürəkləri yanıb boş söhbət etməkdən isə "iyidlərin" qoçaqlığından,
qoçuluğundan dəm vurmaqdan isə, bəlkə qeyrətə gəlib bu böyük bələdan
milləti xilas edələr, bəlkə qeyri millətləri bizim üstümüzə güldürməyələr,
"ağlatmayalar".

Yoxsa ümidinizi hökumətə tutubsunuz?
Ay bədbəxtlər!
Yenədəmi sizə quyu qazanları tanımırırsınız?
Gözünüzün qabağında olan əhvalatları görmürsünüzmü?
Ya qəzetləri oxumursunuz?
Ya oxuyub da anlamırsınız?
Yəqin ki, anlamırırsınız.
Anlamayanda oxumağınızdan nə hasil?
"Oxuduğunu söyləmə, anladığını söylə" məsəlini eşidibsinizki?
Bu çox gözəl məsəllərdəndir.

Həqiqət hal, tələbələrımız də iyirmi il "dizlərini yağır" edirlər.
Anladıkları nə olur?
"Şikayətmi?"
Təharətmi?
Rus tələbələrımız elm təhsil edirlər, axırda ana dilinin lazım olmamağını
anlayırlar?.
"Yarımçılıqlar" müəllimləri kəndiləri "yarımçılıq" olmaqlarını anlamırlar?
Ya xeyr, "mən çox da Marksın inşasını oxumuşam.
Engelsi mütaliə etmişəm, lakin anlamışammı?
Onların dediklərinə əməl edirəmmi?
Yoxsa "müqəllidlik" edib, özümü qeyrisinə oxşadıram....

"Mancuriya Bahadırı" cənab Kuropatkin də yaponun barəsində çox
oxumuşdu, hətta neçə ay səyahət edib Tokioya gedib çıxmış idi.
Yaponun "gizlin" işlərini pək gözəl bilirdi, "Liliput" saldatlarını görmüş idi.
Lakin bir şey anlamışdımı?....
Tokiodan başqa bir qeyri şeyə diqqət etməmişdi.
Tokio çox xoşuna gəlmişdi.
"Allah qoysa, mən rus-yapon sülhnaməsinə Tokioda qol çəkdirəcəyəm"
deyib, bir də Tokio şəhərinə getmək istədi....

Yaponlar isə cənab Kuropatkini anlamayan bilib, Tokioya buraxdılar,
"anlayan" bilsəydilər buraxmazdılar....
İşin aqibəti göründü.

Vitte, Kokovosov cənabları da dövlətin nəqdiyyə məsələsi barəsində pək
gözəl oxumuşdular.
Lakin anladılarmı?
Vitteyə avropalılar "dirsək göstərdilər".
Kokovosov isə vətəni bir neçə ilin müddətinə satdı.

Cənab Durnovo da hürriyyətpərəstlərin proqramlarını təfəsilatilə təlim
etmişdi.
Onların tələfinə ciddü-cəhd edirdi.
Lakin onların proqramlarını anlayıb da, köklərini kəsdimi?
Yoxsa, işi yarımçıqlıq qoyub qaçdı?....

Ha!....
Bu tövr təcrübələr "oxuduğunu söyləmə, anladığını söylə" məsəli kimi atalar
sözünün törəməyinə səbəb olur.
İşdə "fikrinizdəki doğru dilinizdə olursa, dərinizə saman təpərlər" sözlərini
məsəl əvəzinə işlətmək olmazmı?
Bu sözləri təsdiq edən əhvalatlarmı, ya təcrübələrmı yoxdur?
Nərədən başlayaq?

İsa peyğəmbərin təvəllüdünə 424 il qalmış filosof Sokrat fikrindəki sözləri
dilinə aldığı üçün zəhərləndi, fikri yolunda qurban oldu getdi.... [...]
Bu səbəbə görə vətəndaşımız məşhur və fəzil qraf Tolstoyu kilsədən
qovdular, tərđ etdilər.

Zəmanə filosofu xristianlara nə yamanlıq etmişdi, ya edir?
Lev Nikolayeviç 1861-ci ildən bu günədək xristianları daha düz yola dəvət
edir, "Ciz əsl xristianlığı puç edirsiniz,
İsanın sözlərini anlamırsınız" sözlərini yazır isə də, "xristian hamiləri" ona
"kafər" deyirlər....

Hörmətli qraf axırda "Mənim məzhəbim nədən ibarətdir" ünvanlı bir gözəl
kitab yazıbdir.

Qrafın əqidə cəhəticə hamı əfkarı bu kitabdadır, din və məzhəb barəsində,
xüsusən xristianlıq barəsində gözəl mətləblər həll edir.

"İslam öz ehkamına tabe olanlara müəyyən bir yol göstərdi, lakin "xristian hamiləri" nə qoydular?

İsanın dininə təğyir verib, özlərindən təzə din düzəltdilər....

" "Görəsən, cənab qraf belə mətləbləri yazıb islamın bir müəyyən yol qoymağını biz islamın əməllərinə baxıb yazır, yəni Quran, məscidi nəzərindən keçiribdir, elə də gərək olsun, yoxsa hal-hazırda bizim əməllərimizdə nə bir islam nişanəsi var ki, onu görüb belə islama qüvvət verən bir mətləb yazsın?

İndi bir yaxşı fikir ediniz: pobedonosevlərin ağalıq vaxtlarında, ilminskilərin, çerevanskilərin islamdan xristianlığa dəvət edən vaxtlar hörmətli qraf bu fikirlərini dilinə alıb "xristian" hamilərindən nə gözləyə bilərdi?

Bizim təsəvvürümüzə, hələ yaxşı qurtarıbdır....

Biz biçarə "üç cüt, bir tək" oxumuşların da canları hələ yaxşı qurtarır.

Biz fikrimizdəkini dilimizə alanda üzümüzə lənətlər yağır, canımız belə qurtarır.

Nə etmək?

"Bu, lənət" Tripovların patronlarından, durnovların qazamatlarından yaman deyil ki, bu "vətən hamiləri" hürriyyəti boğdularsa, siz "islam hamiləri" də fikrimizdəkini dilimizə alanda boğursunuz!

"Yox, cənab "islam hamiləri!"

Siz zamanəyə uyuşdunuz, siz yüz illər ilə islamı qaranlıqda tutmuşdunuz, siz islamda olan azadəliyi bilmərrə basdırmışdınız....

İndi bəsirət gözü ilə dörd ətrafınıza baxınız.

Özgə bir aləmdir, özgə bir zamanədir!

Nə əcəb, indi zamanəyə uymursunuz?"

Həç olmasa, hal-hazırda Tavriçeski zalda Rusiya dumasının üzvlərindən ibrət götürünüz, qulaq veriniz, nələr söyləyirlər, nəyə getmək istəyirlər. Bu gözəl nitqləri hələ "Duma"da söyləyirlər, "parlament" olsa nələr söylənərdi!

Əcəba!

Təəccüb etməyiniz, əfəndim!

Bəli, parlament olsa, qeyri sözlər eşidərdiniz "Parlamentlə" "Duma"nın təfəvütü çoxdur, əfəndim!

"Parlament" "parl" sözündən firəngcə "söyləməyə" deyir.

Parlament, yəni söylənən yer.

Bir yer ki, opada hər nə dərdin, fikrin olsa, açıq söyləyə bilərsən....
Fəqət "Duma" sözü rus lisanında "fikir" deməkdir.

Yəni, nəyin barəsində və nə tövr fikir etməyə ixtiyarınız var, heç kəs mane
olmaz.

Lakin "fikrinizdəkini dilinizə alsanız, dərinizə saman təpərlər...."

Duma parlament olmağına hələ çox qalıbdır....

Çoxlu qalıbdır, azmı qalıbdır,iştə bir məsələ daha!....

* * * * *

(12)

Keçən həftə "atalar sözü" barəsində söhbət edib də "artıq tamah baş yarar"
məsəlini buraxmışdım.

Buraxmağımın səbəbi "tamah" sözünü yaxşı anlamamağım olubdur.

Açıq söyləməli: bu vaxtadək mən elə bilirdim ki, "tamah", "xəsislik" və
"qənaət" bir mənəli sözdürlər.

İndi bilənlərdən sordum: mənə bəyan etdilər....

Mən fikir edirdim ki, bu sözlər bir-birini doğurur: məsələn, qənaət xəsislik,
xəsislik tamah doğurur....

İndi anladım ki, hamısını bir mənada işlətmək olmaz və bir-birini heç vaxt
doğurmur.

Bundan müqəddəm "mən" kəndi hərəkətlərimə diqqət edib də fikir edirdim
məndə hər cür sifət var:

mən özümü qənaətkar bilib də deyirdim: bu sifət məndə artarsa, mən xəsis
olaram, xəsislik sifəti artarsa, tamahkar olaram....

İndi görünür ki, mən səhv anlayırmışam: məndə ancaq qənaətlik sifəti var
imiş.

Qeyri yaman sifətlər yoxmuş....

Mən çox şad oldum.

Bundan sonra heç kəsin ixtiyarı yoxdur mənə tamahkar desin.

Həqiqət, bir diqqət ediniz: görünüz, məndə bu yaman
sifətlərdəntaparsınızmi; məsələn:

"mənim evimdə məriz var, qış vaxtı könlünə qovun düşübdür!
Qış vaxtı qovunun biri iki manat! Mən bazara gedib qovun almaq istəyirəm.
Bir qovuna iki manat tələb edirlər!
Yox, "mən" iki manat qovuna vermək istəmirəm, bahadır.
Bazarı başdan-ayağa dək gəzirəm, ucuz qiymətə almaq istəyirəm.
Axırda bir dükanda bir "balaca" əzilmiş qovunu 50 qəpiyə alıram.
Qovun bir balaca "əzilmiş" olursa, nə eybi var?
Məriz hamısını yeməyəcəkdir ki, bir dilim yedi bəsdir.
Dilim də olmasa bir qanc olar ki, tamamdır.

Ya xeyr, haman mərizə aptekxanadan tələsik dərman aparmaq lazımdır.
Mərizə dərman çox lazımdır.
Evə faytonla getmək lazım gəlir.
İndi nəyə baxarsınız fayton rezinli olubdur.
Bunlar da qanunla 20 qəpik verəndə donquldanırlar.
Həmi 20 qəpik verim.
Həmi donquldansın!
Xeyr, mən rezinli faytona minmirəm, rezinsiz arayıram.
Axırda, tapıb soruram: filan küçəyə nəçəyə aparacaqsan?
"Özünü zə məlumdur Hacı" deyib də səni dəvət edir.
Yox oğlum, doğru mənə məlumdur: qanunla 20 qəpikdir, lakin 20 qəpik
versəm rezinli faytona minərəm....
Səninki rezinsizdir.
Ona görə 15 qəpik verərəm.
Görürsən, faytonçu razı oldu....

İndi buyurunuz görək, "mən" üç sifətdən hankına layiqəm.
Mənə xəsis, yəni tamahkar demək olarmı?
Xeyr, əfəndim!
Heç vaxt bu yaman sifətləri mənə calamağa ixtiyarınız yoxdur.
Tamahkar o adama deyərlər ki, bir şey özündə bol-bol olduğu halda, haman
şeyi qeyrisində görəndə onu da öz əlinə keçirtməyə ciddi-cəhd etsin.
Xəsis o adama deyərlər ki, paranı para üstə qoyub da insana ən lazım olan
şeylərdən kəndisini məhrum etsin....
Buyurunuz, əfəndim: mən kimin şeyini əlindən aldım?
Ya hankı şeydən kəndimi məhrum etdim?
Mənim anladığıma mənə ancaq qənaətli demək olar ...
məndən olsa konkaya minəndə danışmaq lazımdır.
Məsələn: insafdırmı ki, vağzaldan Bayılova bir şahı, birja olan yerdən
qubernatorun evinə də bir şahı?

Çox da mən milyonçuyam!

Çox da mənim alış-verişim qubernator ilədir!....

Çox da mənim yoldaşlarım "əbəs" yerə milyonlar xərc edirlər ...

belə hərəkətə siz nə ad qoyursunuz?

Məni siz tamahkarmı hesab edirsiniz, yəni qənaətli?

Əlbəttə, qənaətli!

Qənaət lazımdır.

İnsan gərək son gününün fikrində olsun, "mən" oğul-uşaq sahibiyəm,

nəvəm, nəticəm olacaqdır.

Bəlkə oğlanlarım arvad "çox" aldılar "Çoxarvadlıların uşaqları da çox olar!....

Mən qoyduğum mal və dövlət bəs etməsə "biçarə" nəvələrim, nəticələrim nə edəcəklər?

Qasım yerinə Mixayil, Səkinə yerinə Marfa meydana gəlsə, mən o dünyada nə cavab verəcəyəm....

Yox, əfəndim, siz nə istəyirsiniz söyləyiniz, lakin "mən" anladığım böylədir, qənaət, qənaət etmək!

Hər kəs də "qənaət" sözünü "tamah" sözü ilə qarışdırsa, yəqin ki, cənab

Nemətulla əfəndinin "lüğətindən" xəbərdar deyil.

Həqiqət, hər bir "lüğətə" baxmalıyıq.

Xüsusən bizim ədiblərə bu vacibdir.

Bunlar kitablar, məqalələr yazırlar.

Xalqı düz yola dəvət edirlər.

Lakin kəndiləri düz yoldan kənar olurlar.

Oxuyanlara deyirlər: tənbel olmayınız, işləyiniz, özləri isə tənbellik edib

"Nemətulla" əfəndinin "lüğətində" heç baxmırlar ki, "tamah" ilə "qənaət"

sözünə fərq qoysunlar.

Həmin tənbellərdən biri də mənim çox yavuş rəfiqim, "Tamahkar"

komediyasını yazan S.A.-dır.

Çox da rəfiqimdir, çox da millət yolunda işləyən qeyrətli

cavanlarımızdandır! Mən haqq sözü gizlədəcəyəmmi?

Yox, əfəndim, istər rəfiqim məndən rəncidə olsun, istər olmasın mən

tutduğum iradə açıq söyləyəcəyəm.

Rəfiqim bir gözəl komediya inşa edib gözəl dil ilə, gözəl məqsəd ilə!

Lakin rəfiqimiz bircə "səhv" etməklə kəndi inşasını korlayıbdir.

"Səhv" beş-altı olsa idi, sözümüz olmazdı, çünki komediyalarımızda səhvlər çoxdur.

Kimdir onlara diqqət edən, qulaq verən?....

Lakin bircə səhv ilə komediyanı korlamaq insafdan kənar işdir.

Xeyr, görünür, rəfiqimizin meydana gətirdiyi "Hacı Murad" ilə ədavəti var imiş!

Xülasə, nə isə, biçarə Hacı Muradı "nahaq yerə" biabır (biabru) edibdir, ona "qənaətli" deyəcəkmiş, "tamahkar" deyibdir!

Böylədə böyük "səhv" olarmı?

Tutalım ki, Hacı Murad əfəndi ilə qərəziniz var idi, biz tamaşaçılar nə günahın sahibiyiz: nə səbəbə "qənaət" yerinə "tamahkar" sözünü bizə təlim edirsiniz?

Yox, əfəndim, Hacı Murad sizi suda çəkməsə də, mən çəkəcəyəm; qoy oxuyanlar bizim mirovaylarımız olsunlar, görək kimin sözü haqdır: bəli, biçarə Hacı Murad bir yetimin pulunu alət edib dövlət sahibi olubdur; yetimə isə heç qulaq asmayı, pula qənaət edir; evindəki qızına həmçinin ... böyük dövləti olub da "soğan çörək" və "quru balıq" ilə dolanır, yəni qənaət edir.

Pulları, qızılları, qaş-daşları, sandıqlara yığıb gündə neçə dəfə açıb seyr və tamaşasından ləzzət alır; hər açanda sandığa gərəkdir bir şey artırsın.

Oradan götürməyə ixtiyarı yoxdur.

Çünki qənaət edir.

Hacı Muradın bacısı yaman gündə şəhərə gəlib qardaşından kömək istəyib deyir: qardaş, sən razı olma ki, iki yüz manatdan ötrü sabah sənin bacının paltarları bazarlarda satılsın.

Hacı Murad bacısına rəhm etmir, biçarə arvad gözləri yaşlı, ürəyi dağlı, kor-peşiman kəndə qayıdır, bacısının paltarları bazarlarda satılacaq, satılmayacaq, uşaqları acından qırılacaq, qırılmayacaq, böylə işlər ilə Hacı Muradın işi yoxdur.

Hacı Muradın borcu o idi ki, sandıqdan iki yüz manat çıxmasın, çünki qənaət lazım idi.

Qızını sevdiyi adama verməyib bir qoca, zəngin mülkədara verir, çünki haman mülkədara pul borcludur!

Qızını verir ki, kürəkəni boredan keçsin, sandıqdan pul çıxartmasın, çünki qənaət etmək lazımdır....

Nökərini 7 il işlədib haqq vermir, qovluyur, çünki pul versə yığdığı pul əksilər, amma qənaət gərəkdir olsun.

Bəli, axırda evi viran olur....

Qız sevdiyi oğlan ilə qaçır....

Pul da oğrulara nəsis olur, çünki qənaət edirdi....

İndi bir yaxşı fikir ediniz, bu Hacı əfəndiyə xəsis və ya tamahkar demək olarmı?

Xeyr, əfəndim!

Qənaətli biz deyəriz, inanmırsınız, buyurunuz, bu sifətləri təkrar edə-edə Naberejninin bu başından o başınadək gediniz, sorunuz, böylə bir Hacıya nə ad qoymaq olar "tamahkarmı", ya "qənaətlimi?"

Mən özüm şahidəm: bu komediya oynandıqda, zənginlərimiz Hacının "gözəl" sifətlərini görəndə "pay atonla", belə də tamahkar olarmı? ... deyib çox təəccüb edirdilər.

Haman saatda gəlib təvəqqe ediniz, filan ağa!

Bir yetim var, küçədə qalıb acından ölür, yainki ümumi millətin xeyrindən ötrü pul yığmaq lazımdır, deyir ki, üstümdə xırda pul yoxdur, yüzlükdür.

Hər saatda başını pozmaq olmur....

Qənaət etmək lazımdır.

Xülasə, hər kimdən istəyirsiniz sorunuz, heç kəs deməz ki, bu sifətlər "tamahkar" sifətidir....

Böylə olan surətdə rəfiqimizdən təvəqqe olunur ki, haman komediyanı "burada" oynayanda adını "qənaətli" qoysun.

Qeyri yerdə oynayanda "tamahkar" qoysun ...

bizdə "tamahkar" yoxdur, əfəndim, nə etmək?

Güc ilə tamahkar Hacı yaratmaq olmaz ki, siz qərəz ilə bizim zavodçulara da, paraxodçulara da "xəsis" adı qoyacaqsınız.

Ondan ötrü ki, yersiz cavanlarımıza qulluq vermirlər....

İndi ona qədər darülfünunlarda oxuyan müsəlman tələbələri Bakıda sakindirlər.

Bu şəhəri himmətli, həmiyyətli bilib gəliblər.

Fikir ediblər ki, Bakıda müsəlmanlar ayılıblar, millət dərdinə qalırlar.

Bu fikir ilə gəlib indi neçə aydır işsiz-gücsüz oturublar.

Hər kəsə deyirlər, cavab alırlar: kasadlıqdır əfəndim, iş yoxdur, qənaət etmək lazımdır....

Əcəba!

Bizim hər işimiz tərsdir.

Qeyri millətlərin cavanları, tələbələri kəndi adamlarını yaxşı tanıyırlar, xasiyyətlərini bilirlər.

Bizimkilər yox.

Qeyri millətlər kəndi tələbələrinə gələcəkdə millət hamisi kimi baxırlar, tələbəlikdə onlara kömək edir, elmlərini tez tamam etməyə ciddü-cəhd edirlər, bizim tələbələrə qeyri nəzər ilə baxırlar....

Bunlar, böylə fikir edirlər:

bu tələbələr elmlərini qurtarandan sonra namaz qılmayacaqlar, oruc tutmayacaqlar ...

bu əməllər də olmayanda millətə necə kömək edəcəklər, etməyəndə indi biz niyə kömək edək?....

Necə ki, gəliblər, elə də kəndi vətənlərinə getsinlər....

Biçarə tələbələrımız əlləri boş, boyunları çiyinlərində Bakıdan naümid qayıtmağa hazırlaşırlar.

Gedirsiniz, gediniz, yoldaşlar, bir də Bakı adı gələndə biliniz ki, Qafqazda belə bir "himmətli, həmiyyətli" şəhər yoxdur.

Gedib də düşmənciliklə deməyiniz Bakıda tamahkarlar, xəsislər çoxdur.

Xeyr əfəndim, belə deyərsiniz isə biz sizə həməvaxt bərəks cavab verəcəyiz.

Çünki bunlara heç vaxt tamahkar, xəsis demək olmaz; bir şəhərdə ki, Rusiyadan gələn "ac arvadlara" gecədə minlər xərc olunsun, insafmıdır belə şəhərin adamlarına "tamahkar", "xəsis" deyilsin.

Yox, əfəndim, heç vaxt qərəz ilə iş görməyiniz!

Xülasə, demək istəyiriz bizim şəhərdə tamahkar, ya xəsis tapılmaz, qeyri şəhərlərdə olmağını bilmirəm.

Odur, Qarabağdan "Əhli-kasibeyi-Şişə" şəhadətlik verir ki, orada tamahkarlar tapılır; məsələn, cənab Hacı Şirin deyirlər çox tamahkar adamdır, oğlunun pullarını, malını aşırıb heç kəsə də hesab vermək istəmir....

Kim bilsin, bəlkə bu əhvalatı da qərəzlə yazıblar....

Ya xeyr.

Ağdaşdan xəbər verirlər guya Popova tamah güc gətirib çayına "ağ ağı" qarışdırır....

Böylə olmuş olsa, faytona 15 qəpik verən dostumuz indi evdə deyir ki, dəxi bizim evdə çay da içmək olmaz, çünki çaydan ağı çıxır.

"Qənaətkar"lar üçün yaxşı səbəb tapıldı....

Mənim təsəvvürümə, hər yazılmış xəbərə inanmaq olmaz.

Çox da Qarabağda Hacı Şirinin barəsində yazırlar, çox da ağdaşlı müxbirimiz Popov çayına ağı qarışdırır, yazır!

Lakin inanmaqımı!

Bu günədək "biçarə" Stesselə tamahkar adı qoyub tövrlü sözlər yazırlar.

Kimi deyir: "Məzkur bahadır" Port-Arturu satdı, kimi deyir:

qoşunun azuqəsi qurtarmışdı, ona görə Port-Arturu yaponlara "tapşırdı", bunlar hamısı sözdür.

Qərəz ilə yazırlar.

"Port-Artur Bahadırı"nı bədnam etmək istəyirlər....

Doğrudur, yaponlar Port-Arturda bir aylıq azuqə tapdılar, cənab Stesselin on altıya qədər böyük, ağır sandıqlarını kəndisinə tapşırdılar....

Lakin demək olarmı Port-Arturun verilməyinə Stesselin "tamahı" səbəb oldu?....

Kuropatkinin 2 milyon pulunu eşidib ona da "tamahkar" dedilər....
İndi bizim vəzirlər də "tamahkardırlar" deyirlər, çünki Dövlət Duması onları qulluqdan kənar etmək istəyir, onlar istəmirilər və haqları da var.
Vətəni başına qoymaq olmaz ki, Avropanın pulu ilə xəzinəni zəhmət çəkib doldurublar.
İndi hamın pulu "yerbəyer" etmək istər, yoxsa yox?
Hərgah bu vəzirlər həqiqət tamahkar olsaydılar, gözlərini hamın milyardlara tikəydilər, yəqin ki, Durnovo, Vitte İrana getmək istəməzdilər. Halbuki rəfiqəmiz "Molla Nəsrəddin" xəbər verir ki, bu alicənablar İrana təşrif aparacaqlar....
Yay yavıqlaşmağına görə, görünür, İranın nəqliyyat məsələsini həll edəcəklər....
Bu xəbər doğru isə Durnovonun, Vittenin düşmənləri söz uyduracaqlar....
Durnovonun, Vittenin İrana getməklərinin əsil səbəbi İranın vəzirlərindən "tamah" elmini təhsil etməkdir, deyəcəklər....
Nə zərəri var?
Elm nədə tələqqi tapmış olsa, oraya təhsilə getmək vacibdir.
İran vəzirləri qeyri elmlərdə zəif olsalar da, "elmi-tamahda" cəmi Avropaya dərs verərlər, nəinki Durnovo, Vitte kimilərinə....
Hal-hazırda İranda açılan universitetlərə Avropa professorları dəvət olunacaqlar....
Fəqət İran bir "elmi-tamah" darülfünunu açsa, kəndi professorları kifayət edər....

SON